O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪА

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SANATI

2000 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

• 4 феврал, №6 (3544) •

МИЛЛАТ ҒУРУРИ

Илмнинг мавқеъ-мартабаси Шарқда бағоят баланд бўлганлиги ҳаммага маълум. Ҳадиси шарифлардан бирида "Олимлар пайғамбарлар ворисидир", дейилади. Халқимизда "Олим бўлсанг, олам сеники", деган нақл бор. Бу гап бугун пайдо бўлган эмас.

Дунёга ўнлаб илм-фан доҳийларини ҳадя этган бу миллат олимликнинг шуҳрати билан бирга, игна билан қудуқ қазимоқдек заҳматини ҳам жуда яхши билган. Уни ўргатмоқнинг шараф ва масъулиятини эса янада баландроқ тутган. Устоз отангдек улуғдир, дейди у арасту тили билан, чунки ота фарзандни осмондан ерга туширади, устоз эса шогирдни ердан осмонга кўтаради.

Президентимизнинг ТошДУга «Ўзбекистон Миллий университети» мақомини бериш тўғрисидаги фармони буюк орзуларимизни рўёбга чиқарди.

Сўнгги 3-4 аср Туркистон учун ғоят оғир келди. XIX аср асорат асри бўлиб тарихга кирди. Миллат зимистонга ботиб борди. Лекин унинг ўзлигини сақлаш инстинкти йўқолмади. "Усули жадид" кашф этилди. Русия забтига олган ТУРКИЙ ОЛАМДА "жадидчилик" номи билан тарихга кирган Миллий Уйғониш бошланди. Унинг асосий мақсадларидан бири олий таълим эди.

"Биз ҳам ўз университетларимизни қурамиз!" — деб ёзган эди 1885 йили машҳур Исмоилбек Ғаспирали. Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг "Ойна" журналида эса 1914 йили шундай фикрни учратамиз: "Ҳозирги замон аҳволиға ошно кишиларға ва бошиға тушганларға, барча тожир ва мансабдорларға албатта маълумдурки, бизға мувофиқи замона одамлар керак. Яъни мусулмон дўктур, мусулмон муҳандис (инженер пилончи), мусулмон закунчи. Тижоратхоналарда мусулмон "агент" ишбошилар, подшоҳлик маҳкамаларида мусулмон маъмурлари, мусулмон судялари, натариус (муқовалат муҳаррири), банкаларда мусулмон саркорлари... керакдур... Биз хоҳласакки, ўзимизни бошқаларнинг маданий ва иқтисодий ютулишидан сақланилса, юқоридаги айтулгон кишиларни ҳозирлаб, яъни олими замони тайёрламоқимиз керакдур..."

Бугунги Тошкент давлат университети мана шундай эҳтиёж фарзанди бўлиб дунёга келган эди. Буни биринчи бўлиб тараққийпарвар зиёлиларимиз — жадидлар англадилар ва умуммиллат ғояси даражасига кўтардилар.

Иккинчи томондан, бу ерларда университет очиш жаҳон ҳамжамиятида маҳаллий халқни маърифатли қилиш борасида кўрсатилган буюк ҳимматдек таассурот қолдирмоғи лозим эди.

1918 йилнинг 9 апрелида Тошкент жадидларининг етакчиси Мунавварқори Абдурашидхоновнинг Дархондаги ҳовлисида 9 кишилик ташкилий ҳайъат тузилиб, иш бошланди. 10 апрел куни Пиёнбозор (ҳозирги Навоий театри атрофи)даги мактаб биносида шаҳардаги ҳар бир ташкилотдан бир вакил чақирилиб, масала умумий мажлисга қўйилади. Барча қатнашчилар маҳаллий халқ (мусулмонлар) учун университетнинг ғоят зарур эканлигини якдиллик билан тасдиқлайдилар. "Халқ дорулфунуни" газетасининг 1918 йил 31 май, 15 июн, 21 июл сонларида эълон қилинган "Ташкилот комиссиясининг ҳисоботи"дан маълум бўлишича, 1918 йилнинг 9 апрелидан 9 майига қадар роппа-роса 9 йиғилиш ўтказилади.

1918 йилнинг 3 майида бўлиб ўтган ташкилий комиссиянинг умумий мажлисида Мунавварқори Абдурашидхонов — раис, Исо Тўхтабоев — биринчи муовин, Бурҳон Ҳабиб

2-бет

ЭЙКИМ, БОРИ ШЕЪР АҲЛИГА СЕН ХОН ЯНГЛИҒ...

Муҳаммад РАҲМОН

"МУНОЖОТ"НИ ТИНГЛАГАНДА

Кеча келгумдир дебон
Ул сарви гулрў келмади.

Алишер НАВОИЙ

Кутиб, кутавериб толди кўзлари,
Учди ҳаволарга оташ сўзлари,
Ҳирот йўлларида қолди излари,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

Оғирлик қилмоқда унга шеър, қалам,
Оғирлик қилмоқда шуҳрат ҳам, тож ҳам,
Худомас шоир ҳам, ахир бир одам,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

Нима бу — таманно, нозу фироқми,
Ё сабр илмидан пинҳон сўроқми,
Кеча деганингиз шунча йироқми,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

Биламан, сиз келар йўллар қародур,
Биламан, сиз келар йиллар қародур,
Биламан, ишқи йўқ диллар қародур,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

Ёмон гап етдими ё сизга бирор,
Туҳмат тошин отди нокасу беор,
Бекордир, бекордир, барчаси бекор,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

Шоҳ у шеъриятда, Ҳиротда вазир
Ва лекин севгига бир умр асир,
Кутмоқда ўтса ҳам, мана, беш аср,
Бибим, қайлардасиз, бибижон, келинг!

3-бет

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси

ШУКРОНАЛИК

Халқимиз ҳар қандай шароитда ҳам ўз мўътабар аждоларини эъзозлаб келган. Лекин муҳит ҳамиша ҳам қулай бўлаверган эмас. Кўпчилик азиз боболаримиз ижоди қаторида Навоий ҳазратларининг ижоди ҳам қолипларга тиқиштирилди. Бобомизнинг ўзларини салкам даҳрийга айлантиришга ҳаракатлар ҳам бўлди. Бу зотни подшоҳнинг ашаддий душманию, фақат йўқсилларнинг дўсти деб талқин қилиш салкам одат тусига кирди.

Такрор бўлса ҳам, уқтираверамиз, айтаверамиз — Ватанимизнинг озодлигию ҳуррияти Навоий бобомиз учун ҳам ёруғ толе бўлди. У зот бу воқеаларни кўрсалар, "Хайрият-ей, бор экансизлар-ку!" деган бўлармиди?! Лекин истиқлол ғоялари изчиллик билан ҳаётга тадбиқ этилмаса, у фақат жозибали шиор сифатида қолиб кетавериши мумкин. Минг қатла шукрлар бўлсинки, Президентимиз муттасил равишда, изчиллик билан бу ишларга ўзлари бош-қош бўлиб турибдилар. Ўтган азиз боболаримизга кўрсатилаётган беҳад иззат-икромни ҳар куни кўриб, ҳис этиб турибмиз. Яқиндагина мамлакат Олий Мажлисининг биринчи сессияси биринчи мажлисида Ислом

Ҳазрат Навоий сабоқлари

Абдуғаниевич Навоий бобомизни яна бир карра ёдга олиб, у зотнинг ижодий меросини чуқурроқ ўрганишга, ёш авлодни Навоий даҳосидан кўпроқ баҳраманд этишга даъват этдилар.

Дарҳақиқат, Президентимизнинг куюнганларича бор. Даставвал, юқорида айтиб ўтганимиз сингари, Навоий ижоди аввалги мафкуранинг қаричига сиғмади. Шу боисдан Навоий ижоди баъзан кўргазма сингари ифтихор учунгa намойиш этиб келинди. Мактабларда Навоий ижодини ўрганишга жуда оз вақт ажратилди ва ҳоказо.

Очиғини айтганда, дарс бераётган муаллимнинг ўзи Навоий ижодини яхши тушунмасаю, уни қандай қилиб ёш болага ўргата оларди? Тўғри, навоийшунослик фани тараққий этди, бу борада мутахассисларнинг хизматлари озмунча эмас. Буни эътироф этиш керак. Лекин ҳозир гап Навоий ижодининг бугунги халққа нечоғли яқинлиги, уни чинакамига оммалаштириш ҳақида кетаётир. Бобомиз ижоди ниҳоятда теран, яъни жўн эмаслиги ҳам барчамизга аён.

Келинг, ўз-ўзимизни алдамайлик ёки юпатмайлик. Ҳазрат бобомиз яшаб ўтганидан буён 500 йилдан ортиқ фурсат ўтди. Бу орада тилимиз табиий равишда ўзгаришларга учради. Ёзма адабиётимиздаги баён услуби ҳам бошқача кўриниш касб этди. Даврлар тараққиётию, тарихий муҳит таъсирида фикрлаш йўсинимизда, жумладан, ташбеҳлар қўллаш жараёнларида янги-янги унсурлар пайдо бўлди. Буларнинг барчаси табиий жараёндир. Бу жараённи эса Навоий ижодини юзаки ташвиқ қилиш янада тезлаштирди. Ўйлаб кўрайлик, мумтоз адабиётимиздаги бир байтнинг нечта сўзи бизга тушунарлию, нечтаси тушунарли эмас. Ёки ўша байтда назарда тутилган мақсадни (Худоми ёки маъшуқами) англаб қабул қилишга тайёрмизми? Буларнинг барчаси наинки собиқ мафкура, балки вақтнинг ўзи ҳам қўйган муаммолардир.

Худди шундай масалаларни жаҳон адабиётининг бошқа мумтоз вакиллари тақдирида ҳам учратамиз. Масалан, Ҳомер, Данте ижодини ҳам уларнинг бугунги авлодлари осонгина тушунавермайдилар. Шу сабабдан баъзан буюк боболарга азбаройи ёдгорликка бўлгани каби муносабатда бўлиш урф бўла бошлаган. Умуман, инсон боласи бир нарсага меҳр қўйса, унга қаттиқ ёпишади. Масалан, кўпчилик одамлар илоҳий китобларнинг матнларини мутлақо тушунмаган ҳолда калималарни қироат қилиб юраверадилар. Навоий бобомизнинг ижодий мероси эса наинки ёдгорлик, балки ҳали бисотини бугунги авлодларига тўла етказа олмаган тирик бир манбадир.

Шундай экан, Президентимизнинг қўйган талаблари мутлақо тўғри ва ўринлидир. Ҳали халқ Навоий ижодини тўла англаб етмасдан туриб, уни фақат ёдгорлик деб ўтирса, ачинарли эмасми? Агар айрим бир одам Ватанидан, халқидан сал йироқ тушса, бошқа таъсирларга учраса, Навоий бобоси тугул бугунги гаплашиб турган тилини ҳам тамомила унутиб юбориши мумкин.

Шу сабабдан, айниқса, болаларимиз учун Навоий ижодини ўрганишга кўмак берувчи оммабоп луғатлар, қўлланмалар яратиш керак деганларида Президентимиз ниҳоятда ҳаётий ечимни таклиф қилдилар. Биз ҳазрат Навоийни теран тушуниш даражасига кўтарилишимиз керак. Фикримизча, мактабларда Навоий ғазалларидан намуналарни ўқувчиларга ёд олдиришни мажбурий дастурга айлантириш керак. Албатта, гап тушуниб ёдлаш ҳақида кетяпти. Дарвоқе, ёш боланинг хотирасига кирган нарса умрбод чиқмайди. Қадим вақтларда мактаб-мадраса талабаларининг онгига илм ҳам, қолаверса, бадиий адабиёт намуналари ҳам кўпинча шу йўсинда киритилган. Ахир, тўғри-да, ёш боланинг онгига нимани қуйсанг, калласига ўша нарса жойлашади. Демак, бунинг калити биз катталарнинг қўлида. Бугунги кунда гап боболар ижодини нафақат улуғлаш, балки ҳар куни ўқиб-ўрганиладиган халқчил манбага айлантира олиш, тўғрироғи, уларни халққа қайтариш устида кетаётир.

Бу хусусда ўзини доимо оқлаб келаётган ажойиб тажрибаларимиз мавжуд. Бу Навоий шеърлари билан айтиладиган қўшиқларнинг оммавийлигидир. Масалан, "Қаро кўзим"ни ким билмайди. Демак, астойдил йиғласанг, сўқир кўздан ҳам ёш келаверар экан.

2001 йил Навоий бобомизнинг таваллуд топган ва қазо йилларини эслатувчи яхлит саналар ҳисобланади. Ҳукуматимиз ҳам, кенг жамоатчилик ҳам бу хайрли маъракага сидқидилдан тайёргарлик кўраётирлар. Мен орзу қилардимки, шундай кун келсаю, бирон буйруқ ва фармонсиз ватандошларимиз "Бугун Навоий бобомиз туғилган кун", деб бир-бирларини қутласалар, шундай зотни бизга ато этиб, ўзбекча гапиртиргани учун Оллоҳга шукроналар айтсалар...

М. АБДУЛЛАЕВ ёзиб олди

УМУМХАЛҚ БАЙРАМИГА ТАЙЁРГАРЛИК

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги "Наврўз" умумхалқ байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш борасида бир қатор тадбирлар ишлаб чиқди. Байрамни юқори савияда ташкил этиш ва ўтказиш учун, энг аввало, ишчилар гуруҳи ва саҳналаштирувчи гуруҳ тузилди. Бадиий жамоалар қизғин тайёргарлик ишларини бошлаб юбордилар.

Тадбирни ўтказишда асосан "Ўзбектеатр" ИИЧБ, "Ўзбекрақс" миллий рақс бирлашмаси, "Ўзбекнаво" бирлашмаси, республика театр ва концерт ташкилотлари, олий ва махсус ўқув юртлари, маданият муассасалари фаоллик кўрсатадилар.

Шу кунларда эса Наврўз умумхалқ байрамини ўтказиш сценарийси, пойтахтдаги асосий байрам томошасининг бадиий сценарийси, байрам томошасини саҳналаштириш режаси ҳамда пойтахтдаги асосий байрам томошасини энг яхши бадиий безаш учун эълон қилинган танлов охирига етиб қолди. 10 февралда якунланадиган бу танлов ғолиблари қимматбаҳо мукофотлар соҳиби бўладилар.

"НАВРЎЗ" ҚЎШИҚЛАР ТАНЛОВИ

Ўзбекистон Ёзувчилар ва Бастакорлар уюшмалари, "Ўзбекнаво" гастрол-концерт бирлашмаси ва халқаро "Наврўз" хайрия жамғармаси миллий қадриятларимиз, халқимизнинг кўп асрлик урф-одатлари, удумларини тарғиб этиш, қадимий халқ қўшиқлари ва миллий эстрада санъати анъаналарини ривожлантириш ҳамда оммалаштириш мақсадида Наврўз байрамига бағишланган қўшиқлар танловини эълон қилган эди. Куни кеча "Туркистон" саройида танловга тақдим этилган қўшиқлардан қирқдан ортиғи тингланиб, ҳакамлар ҳайъати томонидан баҳоланди.

Биринчи мукофот очиқ қолдирилди.

Иккинчи мукофот "Турналар" (Ҳ. Раҳмат шеъри, Ҳ. Ҳасанова мусиқаси), "Турналар" (З. Мўминова шеъри, Д. Омонуллаева мусиқаси), "Наврўз келди" (П. Мўмин шеъри, М. Бафоев мусиқаси) қўшиқлари учун берилди.

"Баҳор жилолари" (Назармат шеъри, Р.Абдуллаев мусиқаси), "Келди Наврўз" (А. Исоқов шеъри, Ш. Ёрматов мусиқаси), "Баҳор, келдингми?" (Х. Даулетназаров шеъри, Қ. Заретдинов мусиқаси), "Наврўз" (Ҳ.Аҳмедова шеъри, Х.Раҳимов мусиқаси) қўшиқлари учинчи мукофотга лойиқ топилди.

Рағбатлантирувчи мукофотлар эса "Наврўз келди сени сўроқлаб" (Н. Нарзуллаев шеъри, Ф.Олимов мусиқаси), "Халқим куйласин" (Х. Шарипов шеъри, Н. Норхўжаев мусиқаси), "Хуш келдинг, муборак Наврўз!" (Қ.Искандаров шеъри, А. Расулов мусиқаси) қўшиқларига насиб этди.

Шунингдек, М. Юсуф, Ж. Комилов, Ш.Худойназарова, М. Отажонов ҳакамлар ҳайъатининг махсус мукофотлари билан тақдирландилар.

С. ЖЎРАЕВА

ОГОҲЛИК — МУҚАДДАС БУРЧ

Кўпчилик тараққий топган Шарқ давлатлари тарихига кўз ташласангиз, уларда диний ақидапарастлик, бузғунчиликка қарши ашаддий кураш олиб борилганлигига гувоҳ бўласиз. Чунки бундай иллатлар аввал ҳам, ҳозирда ҳам жамиятни емирадиган, одамларни тўғри йўлдан оздирадиган, ўртага нифоқ соладиган ва яна бошқа шу каби нохушликларга олиб келадиган давосиз дарддир. Ҳазрати Умар (р. а.)нинг уқдиришларича, *исломиятни бузадиган нарса дин одамларининг янглиш гапириши, мунофиқлар ўзларининг бузуқ фикрларини оят ёки ҳадис билан исботлашга уриниб, мусулмонларни алдашлари ва бузғун ҳукм чиқарадиган одамлардан бўлиб қолишидир.*

— Мен Ўзбекистон раҳбари сифатида қандайдир ёвуз кучлар муқаддас ислом динимизни, ота-боболаримиз эътиқодини, мусулмон фуқароларимизни таҳқирлашига, жамиятимиз ҳаётига хавф туғдиришига ҳеч қачон йўл қўймайман, — дейди Юртбошимиз Ислом Каримов — Бу вазифани ўзимнинг нафақат Президент сифатида, балки бир мусулмон инсон сифатидаги муқаддас бурчим деб биламан.

Куни кеча "Мовароуннаҳр" нашриёти Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита ҳамда Ўзбекистон мусулмонлари идораси муассислигида тузилган «Қаноат» мувофиқлаштириш маркази ҳомийлигида Одил Раҳматовнинг "Огоҳлик — муқаддас бурч» номли рисоласини нашрдан чиқарди. Рисолада динимизни қасддан бузиб талқин этувчи айрим бузғунчи оқимлар ҳақида ҳикоя қилинган. Жумладан, унда қўпорувчи гуруҳлар қаерда ва кимлар томонидан тайёрланиши, уларнинг асосий мақсади ва келиб чиқиши ҳақида тўла-тўкис маълумот берилган. Жумладан, "Турли манбалардан олинаётган маълумотларга қараганда, ҳозирги пайтда Покистондаги яширин ўқув марказларида Марказий осиёликлар, асосан тожикистонлик ва ўзбекистонликлардан 400 киши таълим олмоқда. Жумладан, Исломободдаги "Жума ул-Санифия", Мардон шаҳридаги "Тобон" масжидларида ислом жангариларининг мафкуравий тайёргарлиги амалга оширилса, Пешовардаги Арбат Роуд ҳудудида ва Жалҳоза, Шамшату ва Окули Хатта қишлоқларида уларнинг махсус тайёргарлиги амалга ошириладиган ўқув марказлари мавжуддир..."

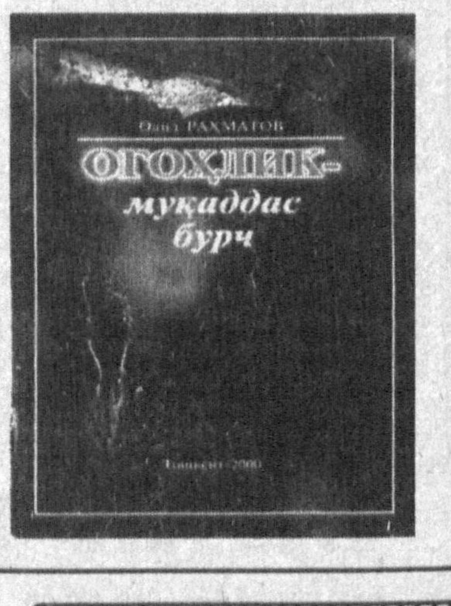

Шунга ўхшаш қатор маълумотлардан сўнг, рисолада экстремист гуруҳларнинг етакчи аъзолари, хусусан халқаро миқёсдаги террорчи Усома Бен Лодин, Тоҳир Йўлдош, Жума Намангоний ва бошқа жиноятчилар ҳақида батафсил маълумот берилади. Рисолани ўқир экансиз, муқаддас динимизга доғ тушираётган, унинг гўзал анъаналарини оёқости қилаётган бундай кимсаларга нафратингиз ортади. Китобда "Ваҳҳобийлик", "Ҳизбут-таҳрир", "Акромийлар" (яна бир номи "Иймончилар") оқимлари ҳақида ҳам батафсил маълумот келтирилади.

"ЎзАС"

ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ВИЛОЯТ БЎЛИМИДА

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Наманган бўлимида вилоят ижодкорларининг йиғилиши бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Йўлдош Сулаймон "Шоир ва ёзувчи — ҳалоллик, поклик, камтарлик, меҳру муҳаббат, ватанга садоқат тимсоли" мавзуида маъруза қилди. Шоир ва ёзувчилардан Ҳабиб Саъдулла, Одилжон Носиров, Абдулла Жалил, Абдулла Жаббор ва бошқалар вилоятдаги ижодкорлар фаолияти ва уларга яратилган шарт-шароитлар хусусида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар. Вилоят ҳокимининг ўринбосари Аҳмаджон Луқмонов ижодкор масъулияти ҳақида сўзлади.

Йиғилишда Абдулла Жалил ўз аризасига биноан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Наманган вилояти бўлими масъул котиби вазифасидан озод этилди. Таниқли шоир Эрмамат Нурматов бўлим масъул котиби этиб сайланди.

МАДАНИЯТ ЯНГИЛИКЛАРИ

"Соғлом авлод йили" муносабати билан Сурхондарё вилоят маданият муассасалари ўтказиладиган тадбирлар режасини ишлаб чиқдилар. Режага асосан Ғ. Ғулом номидаги вилоят кутубхонаси яқинда "Соғлом авлод — Ўзбекистон келажаги" деб номланган адабий кеча ўтказди. Кечада Термиз шаҳридаги 9—13-ўрта мактабларнинг ўқувчилари иштирок этдилар. Тадбир давомида ўқувчилар Ватан, она, Ўзбекистон ҳақидаги шеърларни ўқишиб, кутубхона маъмурияти томонидан ташкил этилган танловда билимларини синаб кўрдилар. Фаол иштирокчилар эсдалик совғалари билан тақдирландилар. Тадбир якунида "Мустақил юрт фарзандларимиз" деб номланган китоб кўргазмаси намойиш этилди.

* * *

Бухородаги "Афанди шай!" қизиқчилар театр-студияси жамоаси янги режа асосида иш бошлади. Шу кунларда "Қиличми, тўқмоқ" деб номланган илк дастурларини намойиш этишга киришди. Ундан Афанди саргузаштлари, латифалар, "Сакра, бодомхон", "Саксовул", "Қиличми, тўқмоқ" ҳажвий ҳангомалар ўрин олган. Шунингдек, театр-студия тақлидчилик ва қизиқчилик санъатлари бўйича ҳам ўз маҳоратини намойиш этмоқда. Баҳриддин Розиқов раҳбарлигидаги бу ижодий гуруҳнинг дастури кўпчиликка манзур бўлмоқда.

"ТОҒЛИК КУЁВ"

Янги фильм

Республика Киночилар уйида Машраб Кимсановнинг илк режиссёрлик иши — "Тоғлик куёв" номли фильми намойиш этилди. Машраб Кимсановни мухлислар кўплаб фильмларда яратган турли образлари орқали яхши биладилар. У режиссурага қўл уришни анчадан буён дилига тугиб қўйган эди. Бу орзусини Хайрулла Эргашев, продюссер Улуғбек Отабоев, иккинчи режиссёр Ашир Шокиров, тасвирчи Акмал Умарбеков билан ҳамкорликда амалга оширди.

Ўзбек киносининг мусиқали жанри анъана ва ютуқларга бой. "Мафтунингман", "Маҳаллада дув-дув гап", "Ёр-ёр" каби халқимиз дилидан жой олган комедияларни ҳамон завқланиб кўрамиз. Лекин кейинги пайтларда яратилаётган комедиялар нима учундир тез унутилиб кетяпти ёки бир кўришдаёқ томошабиннинг ҳафсаласи пир бўляпти. Шунинг учун ҳам умрбоқий анъаналарга суянган ҳолда комедия жанрига муносабатни ўзгартириш, енгил-елпи ёндошмаслик, жўн услублардан, сохталик ва юзакиликдан қочиб, сценарий ҳамда режиссурага талабни кучайтириш, меъёр даражасини сақлаш лозим. Ана шу талабларни ҳисобга олганда мазкур фильмнинг ҳам нуқсонлардан ҳоли эмаслигини айтиб ўтиш даркор. Тўғри, режиссура ва тасвирий жиҳатдан топилмалар, бастакор ва мусаввир изланишлари мавжуд. Рассом Дилшодбек Назаров, бастакор Ихтиёр Ражабов фильмни тасвирий жиҳатдан бойитишга ҳаракат қилганлар. Илк бор кинода иштирок этаётган актёрлар Йўлчи Ортиқов, Меҳри Бекжонова ҳамда таниқли санъаткорлар Тўти Юсупова, Ботир Муҳаммадхўжаев, Мадина Мухторова, Барно Қодирова, Равшан Солиҳовлар фильмга жалб этилган. Бироқ сценарийнинг бўшлиги, ҳали яна пухта ишланишга муҳтожлиги ҳам сезилиб қолган.

Шундай бўлса-да, катта кинода ва телеэкранда ўз куч, қобилиятини кўрсата олган актёр Машраб Кимсанов режиссурада ҳам аста-секин ўз имкониятларини оча олишига имонимиз комил. "Кимдир сув кўланкасида лойни кўради, кимдир ой аксини", деган экан машҳур режиссёрлардан бири. Санъат асаридан ҳар ким ўзича хулоса чиқаради. У ҳаётимиз, муносабатларимиз, хато ва камчиликларимиз борасида озми-кўпми фикрлашга ундаса, ижодкорлар меҳнати зое кетмаган бўлади.

МИЛЛАТ ҒУРУРИ

(Давоми. боши 1-бетда.)

— иккинчи муовин, Мухтор Бакир — саркотиб, Абдусамиъқори Зиёбоев хазинадор,қилиб сайланадилар. Ўтган 9 йиғилишда бўлажак университетнинг ташкилий тузилишидан шўъба-факультетлари-ю, энг муҳим соҳаларнинг дастурларигача ишлаб чиқилади. Уларга кўра, университет уч босқичли (қуйи, ўрта, олий) бўлиб, "ибтидоия шўъбаси" деб аталган биринчи босқичга ёши 15-дан кам бўлмаган уч гуруҳ ўқувчилар қабул қилинар эди. Ибтидоия шўъбаси асосан ўрта маълумот берар, ўқувчини талабаликка тайёрлар, айни пайтда анъанавий қўл ҳунаридан электрсозликкача бўлган алоҳида ўқув дастури ва муддатига эга турли-туман касб-корларга ўргатишни ҳам кўзда тутар эди. Жумладан, 2 мусулмон касб мактаби очиш мўлжалланади.

Иккинчи босқич — дорулмуаллимин беш йиллик бўлиб, унга 6 йиллик бошланғич мактабни тугатганлар, "аввалда муаллим бўлиб-да, баъзи фанлардан қусурли ёки таълим ва тарбиядан маълумотлари такмин этилурга муҳтож" кишилар қабул қилинар эди. Дорулмуаллиминдан мақсад "ибтидоий ва ўрта мактабларда қувваи илмия ҳам аҳволи таълим ва тарбия жиҳатиндан етушинча хабардор бўлғон ўқитувчилар етиштирув" эди.

Учинчи — олий босқич эса, Оврупо андозаларидаги олий ўқув юртини кўзда тутар эди.

Ташкилий комиссия қарорига мувофиқ Тошкентнинг ўзида ибтидоийя шўъбасига маҳаллий йигит-қизлар учун 23 мактаб (шундан 4таси хотин-қизлар мактаби), муаллимлик курслари, ҳунар мактаблари, кутубхона, қироатхона, боғча кабилар очиладиган бўлди. "Программа комиссияси", "жой комиссияси", "дорулмуаллимин комиссияси" каби кўплаб комиссиялар тузилиб, ишга киришди. Хуллас, дорулфунуннинг нашри афрокидан "дорулфунун театри"гача, дорулмуаллиминнинг Бекларбеги мадрасасида бўладиган "пансион"игача муҳокама қилинди.

Хорижий тилларга алоҳида эътибор берилди, Ғарбдан биринчи навбатда немис, сўнг инглиз, француз, Шарқдан арабча, форсчани ўрганиш шарт этиб қўйилди.

Дорулфунун кенгаши университетнинг олий органи ҳисобланар, унинг таркибини эса, шўъбалардан сайланиб келадиган вакиллар ташкил қилар эди.

Мажлис жамоанинг ярмидан кўпи иштирокчи, сайловлар оддий кўпчилик овозини олиш билан ҳал қилинарди. Дорулфунун кенгаши раиси университет ректори ҳам эди.

1918 йил 12 майда Тошкентнинг Эски шаҳар қисмидаги собиқ Викула Морозов савдо уйи (ҳозирги Қодирий боғининг Себзор томонида, босмахона рўпарасида жойлашган эди)да Туркистон мусулмон халқ дорулфунуни очилди. Уни маълум ва машҳур жамоат, маданият арбоби, ташкилий комиссия раиси, Мусулмон халқ дорулфунуни ректори Мунавварқори Абдурашидхонов очади. Туркистон халқининг илм-фанга, маърифатга муҳтожлиги, университетнинг миллат ва ватан қаддини тиклашда буюк омиллардан бўлажаги ҳақида гапирди. Давр удумига кўра, озодлик қурбонлари ҳурматига, мусулмон шаҳидлар ҳаққига Абдусамиъқори Қуръон тиловат қилади.

Гарчи мусулмон халқ дорулфунуни ўлканинг 95 фоиз аҳолисини ташкил этган беш ярим миллион тубжой халқнинг она сутидан ҳалол ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилаётган бўлса-да, унинг мустақил иш юритиши очилган куниданоқ хавф остида қолган эди. Шунга қарамасдан, Мусулмон халқ дорулфунуни ўлка маънавий ҳаётида муҳим ҳодиса бўлди. Буни шундан ҳам билса бўладики, университет очилган кунда унда ўқиш учун ёзилганлар сони 945тага етган эди. 15 майда университет низоми қабул қилинди. Қисқа муддатда 23 мактаб ташкил топди. 299 муаллим жалб этилди. Улардан 22 киши олий диний мадрасаларни, 2 киши Русия университетларини битирган эдилар. Ўқитувчилар орасида 20га яқин шоир ва ёзувчилар, дарслик муаллифлари бор эдилар.

31 майда Тошкентдаги собиқ семинария биносида таниқли элшунос олим Абубакр Диваев раислигида дорулмуаллиминнинг тантанали очилиш маросими бўлди. Асосий маърузачи Мунавварқори барчани табрик этиб, "эски ҳукуматнинг мусулмонлари ағфол (менсимаслик) ва эзмак қасди (мақсади) ила очғон бу семинария биноларида мусулмонларнинг дорулмуаллиминларини очиш" замони келганидан шодмонлик изҳор қилди. Абдусамиъқори, Камол Шамс, Исмоил Ҳаққи, Мухтор Бакир, жамъи ўндан ортиқ киши сўзга чиқди. Дорулмуаллиминнинг мусулмон халқ дорулфунуни кенгашининг 1918 йил 7 майдаги умумий мажлисида тасдиқланган таълим дастурида фаол қатнашган ўз илмий-педагогик хизматлари билан эътироф этилган 13 киши — Камол Шамс, Мунавварқори, Фитрат, Бурҳон Ҳабиб, Иброҳим Фаҳмий, Ҳайдар Шавқий, Амин Афандизода, Абдураҳмон Исмоилзода, Абдулла Раҳимбой, Исмоил Ризо, Владимир Сергеев, Загрубская,Углицкийлар «ҳайъати таълимия» (илмий кенгаш аъзолари) қилиб сайландилар. Дарслар ўз даврининг етакчи мутахассислари томонидан берилди: она тили ва адабиёти (Фитрат), аҳлоқ (Мунавварқори), этнография (Абубакр Диваев), математика (Камол Шамс), сиёсий тарих (Бурҳон Ҳабиб) ва ҳоказо.

Мусулмон дорулфунуни Туркистон маънавий ҳаётида муайян силжиш ҳосил қилди. Миллатнинг истиқболига ишончи ошди. Зиёлилар дорулфунун мурожаати билан ўз уйларидаги илмий-адабий китоблар, дарсликларни университет корхонасига инъом эта бошладилар.

Самарқандда дорулфунун шўъбаси очилди. Машҳур Маҳмудхўжа Беҳбудий раис, таниқли адиблар — Ҳожи Муин, Саидаҳмад Сиддиқий, А. Қурбий, Ш. Мухторий аъзо бўлиб кирдилар.

Тошкент "мадраса талабалари жамияти" улар учун ҳам "адабиёт курслари очиш", "мударрисларнинг талабалар томонидан сайланиб қўйилишлари"га таъсир кўрсатиш" кабиларни сўраб Мусулмон халқ дорулфунуни идорасига мурожаат қилади.

Дорулфунуннинг олий босқичида 5 факултет-шўъба: адабиёт ва фалсафа, иқтисодиёт ва ижтимоиёт, зироат ва овул хўжалиги, тиббиёт ва риёзиёт, саноат ва техника бор эди. Мусулмон халқ дорулфунуни кенгаши Тошкентдаги машҳур "Турон" саноеъ нафиса жамиятини ва "Чўлпон" театри тўгарагини дорулфунун таркибига олади.

Лекин, табиийки, Мусулмон халқ дорулфунунининг миллийликка мойиллиги шўролар ҳокимиятига ёқмади. Мусулмон халқ дорулфунуни очилар-очилмас, шўъба даражасига туширилди. Ҳар жиҳатдан ишланган, тайёрловини қўшганда беш йилга мўлжалланган дорулмуаллимин дастлаб 4 йиллик курсга айлантирилди, сўнг ундан ҳам қисқартирилди, роса юз кунга келтирилди. 1 июнда иш бошлаган эди. Қуйи босқич — мактаблар халқ маориф комиссарлигига ўтказилди. Рус тилини етарли билмаган маҳаллий ёшлар олий таҳсилдан маҳрум бўлиб қолаверадилар. 1920 йили Туркистон халқ университети давлат университетига айлантирилди. 1923 йили унинг беш факултетида ўқиётган 2453 талабанинг 50тасигина ўзбек эди. Қолган талабалар: 1575 — рус, 397 — европалик яҳудийлар, 134 — арман, 81 — татар, 57 — қозоқ-қирғиз, 11 — тожик, 34 — Бухоро яҳудийлари, 9 — туркман, 8 — уйғур, 1 — дунган, 1 — литвалик, 18 — таши, 32 — поляк, 15 — немис, 17 — бошқирд эди. Ҳолбуки, маҳаллий аҳоли 95 фоизни ташкил қилар эди. Бу узоқ йиллар давом этди. Ҳатто Ўзбекистон коммунистлари раҳбари Акмал Икромов ЎзКП МКнинг 1927 йил 19 мартдаги V пленумида қилган маърузасида САГУга алоҳида тўхталиб, унинг ўз номига номуносиблигини, 2000дан ортиқ талабадан 80тасигина ўзбек эканлигини айтиб, қаттиқ танқид қилган эди. Шўро тузуми танловининг мезонларидан бўлган ижтимоий келиб чиқиш жиҳатидан олиб қараладиган бўлса, 1921 — 27 йиллар қиёсида деҳқон 20—36, ишчи 18—25, хизматчи 5—28 фоизга ўсиб боргани, ҳунарманд 21 — 10, бой ва руҳоний 3—4 фоиздан 0 фоизга тушиб боргани кузатилади. Мана шундай шароитда ҳам халқимиз университетда ўқий олди. Шунчаки ўқиб қолмади, янги, замонавий илм-фанини, маданияти ва саноатини, таълим-маориф тизимини яратишга уринди. Университет биргина Ўзбекистон эмас, бугун мустақил давлатлар бўлиб қолган Ўрта Осиёдаги беш республика учун ҳам замонавий илм-маърифатга бешик бўлди. Янги давлат ва маданиятларнинг пойдеворини қўйган қардошларимиз шу даргоҳда таҳсил олиб, тарбия топдилар. Минтақамиздаги бугун фаолият кўрсатиб турган илм ва таълим-тарбия муассасалари шу ердан учирма бўлган.

ТошДУ адабиёт ва маданиятнинг ўнлаб забардаст вакилларини етказди. Қозоқ адабиётининг классикларига айланиб қолган Мағжон Жумабой, Мухтор Авезовдан туркман Хидир Деряевгача ду даргоҳда таҳсил кўрган. Ўзимизнинг Ойбегу Қаҳҳорларимиздан Эркин Воҳидов ва Абдулла Ориповгача, Саида Зуннуновадан Ҳалима Худойбердиевагача, Асқад Мухтордан Ўткир Ҳошимову Шукур Холмирзаевгача шу ерда ўқиганлар.

ТошДУ собиқ советлар сарҳадларидагина эмас, олис хорижда ҳам эътироф этилган илмий кашфиётлар, мактабларга доя бўлди. 1928 йили физика-математика факултетининг 2 илмий ходими университет ихтиёридаги асбоб-ускуналар ёрдамида тажрибалар ўтказиб, жаҳонда биринчи маротаба ҳаракатланувчи тасвирни узоқ масофага узатувчи электрон телевидение қурилмасини яратдилар. ЮНЕСКО 1971 йил 16 апрел қарори билан тошкентлик ихтирочиларнинг кашфиётини эътироф этди. 1943 йили ташкил топган Ўзбекистон Фанлар академиясининг янги сайланган 11 ҳақиқий аъзосидан 7таси шу университетни битирган. Бугунгача сайланган 11 президентнинг 9таси ТошДУдан чиққан. қолган 2тасидан бири — Убай Орипов умр бўйи физфакда ишлади. Университетнинг ўз салоҳиятлари билан турли республикаларда хилма-хил фан соҳаларининг яловбардорига айланган собиқ талабалари ҳам йўқ эмас. Собиқ СССР ФАнинг вице-президенти даражасига кўтарилган Белозерский, Қирғизистон ФАнинг собиқ президентларидан М. М. Адишев, Қозоғистон ФАнинг вице-президенти Ж. Такибаев, Кишинев университети ректори Лазуревский, Рига университети ректори Кадек, Тожикистон ФА президенти С. Умаров кабиларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Бугунги кунда ҳам биология, кимё, математика, физика, физиология соҳаларида хорижий мамлакатларда эътироф этилган илмий мактаблар бор. Муҳими шундаки, САГУ (1923), ТошДУ (1960) номлари билан аталган, бир қарашда шўро идораси ва мафкурасининг таянчи ҳисобланган бу даргоҳда унинг руҳи ва мақсадига тамомила қарама-қарши бўлган мустақиллик мафкураси ҳам ниш уриб борди ва 60-йиллари бошланган, 80-йилларнинг охирларида ўзининг авж нуқтасига кўтарилган бу фикр-қарашлар 1991 йили қўлга киритилган ва кундан-кун мустаҳкамланиб бораётган мустақиллигимизнинг маънавий таянчи бўлиб хизмат қилмоқда.

Айни пайтда, университет мустақиллигимизнинг бугунги бош масалаларидан бўлиб турган Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини бажариш борасида меҳнат қилаяпти. Янги даврнинг талаб ва эҳтиёжларидан келиб чиққан 28 йўналишдаги бакалаврлик, 116 мутахассислик бўйича магистрлик стандартлари ва намунавий дастурлари тайёрланиб, таълим жараёнига тадбиқ этилмоқда. Бу йил қабул қилинган 250 бўлажак магистрга 25 академик ва мухбир аъзо, 150га яқин фан доктори, профессор дарс беради. ТошДУ ҳақли равишда Республика олий ўқув юртлари орасида таянч университет вазифасини бажариб турибди.

Буюк келажакни яратиш, Ватан ва Миллат камолини жаҳоний миқёсларга кўтариш маълум маънода Миллий университет тушунчаси билан ҳам боғланади. Бу масъулиятли, лекин ғоят муҳим вазифани ҳал этишда ТошДУнинг имкониятлари, тажриба ва салоҳияти ажралиб туради.

Президентимизнинг ТошДУ заминида Ўзбекистон Миллий университети ташкил этиш ҳақидаги фармони бу — мамлакатимизнинг бош ва тўнғич олий ўқув юртининг мавқеи ва хизматларини эътироф этмоқдир. Тарихининг 1918 йилдан белгиланиши ва жадид зиёлиларимизнинг университетни ташкил қилишдаги тарихий хизматларини қайд этмоқ эса, адолатни тикламоқдир.

Адолат, ўз навбатида, демократик фуқаролик жамиятининг биринчи шартидир.

Бегали ҚОСИМОВ,
профессор

ДЕҲҚОННИНГ КУНИ ТУҒДИ

Кўклам нафаси

Бундан саккиз-тўққиз йил бурун тракторчи Олмос акага биров: "Ҳадемай, сен мустақил деҳқон бўласан, ўз еринг, ҳисоб рақаминг бўлади, давлат билан ўзинг ҳисоб-китоб қиласан", деса, ишонмаган бўларди. Рост-да, ота-бобоси деҳқон ўтган, ўзи ҳам эсини таниганидан бери далада кетмон чопиб юрган бўлса. Олдинги замонда кетмончи ғайрат қилса, Олмос акага ўхшаб тракторчи бўлиши мумкин эди. Ҳисоб-китобу мустақилликни, мулк эгаси бўлишни ўқиганларга чиқарган, деб юраверарди.

Юртда дориломон кунларнинг насими эса бошлади-ю, мустақиллик шабадалари унинг ҳам даласига етиб келди.

Онг ўзгарди. Демак, меҳнат қилиб ҳам одам боласи барака топаркан, деган ишонч пайдо бўлди.

Деҳқонга ўз сўзини айтадиган кун келди. Одамларга томорқа учун ер берганлари бир сари қамровни янада кенгроқ олиш имкони туғилди.

1992 йилнинг бошиданоқ Олмос аканинг юрагида энтикиш ватан қуриб, тинч ўтиролмай қолди. Мана, 41 ёшга кириб у не-не онларда ўйлаган, орзу қилган имконият бўсағасида турарди. Тўрт-бешта табиати ўзига ўхшаган йигитларни йиғиб, 18 гектар ер олди.

Янги ҳаёт шу кундан бошланди. Энди нолийдиган, берсанг еймaн, урсанг ўламан, дейдиган замон кетди. Асрий мутелик ҳам чекиниб, юракларда янги ҳаёт, орзу-ҳавас туйғуларда ҳукмрон бўлди.

Булунғур туманидаги "Дўстлик" жамоа хўжалиги қошида "Олмос" деҳқон хўжалигини тузган Олмос акани энди таниб бўлмай қолди. Хатти-ҳаракати, гап-сўзи бошқача! Ўз ҳақ-ҳуқуқини билади у энди.

Аммо ҳолва деган билан оғиз чучиб қолмайди, дегани рост чиқди. У ўз шогирдлари билан бирин-кетин тўсиқ ва тазйиқларга учрай бошлади. Унга бармоғини нуқиб, айтганини қилдирадиганлар ҳамон йўқ эмасди.

Айтсанг, зиддиятдан достон битасан. Аммо гап бу хусусда эмас. Гап Олмос аканинг қандай қилиб куни туққани ҳақида.

Кунларнинг бирида у эккан, энди тўпиқдан ошган карамлари тепасида бир-бирига зид келувчи шашт, афсус, армондек туйғулар қуршовидан бош эгиб хўжалик ва туманда унга бўлаётган тўсиқлар тўғрисида ўйлаб турарди. Ундан сал нарида бир машина келиб тўхтади. Ният холис бўлса ҳеч гап эмас экан. Рўпарасида қўшқўллаб салом берганча тележурналист Нурилла Остонов турарди.

— Ҳа, деҳқон бува, тинчликми?

Олмос ака кўзини юмиб оғзини очди, бор дардини тўкиб солди.

Орадан кўп ўтмай журналист бутун Ўзбекистонга Олмос деҳқон ҳақида бонг урди. Деҳқоннинг кўнгли ўсди. Турт-турт камайди. Билишдики, деҳқон ёлғиз эмас. Уни ҳам сўроқлайдиганлар бор экан.

Йил кетидан йил келди. Қувонч ва ташвиш эгиз бўлиб келаверди. Сафдошлари кўпайди. Шу хўжаликнинг ўзида 1995 йилга келиб унга ўхшаган деҳқон хўжалигининг сони 18тага етди. Уларнинг ҳар бири кучига қараб биров 6, биров 20 гектар олиб, хуллас, 200 гектар ерга эга бўлишди. Қўлни қўлга бериб яхши ниятлар билан "Машъал" деҳқон фермер хўжаликлар уюшмасини тузишди. Аммо бу ҳаракат навбатдаги зарбага дуч келди. Турли важлар билан бу хўжаликлар сони 6тага келтирилди. 12та деҳқон хўжалиги турли сабаблар рўкач қилиниб тугатилди...

Чидаганга чиқарган, деган гап бор. Қийинчиликка бас келган майдонда қолади. "Омон қолган"лар ишлайверишди. Деҳқон хўжалигининг жамоа хўжалигидан афзаллигини исботлайверишди.

Ниҳоят, Булунғурга деҳқонни тушунадиган, замон талабини ҳаётга тадбиқ қиладиган раҳбар келди.

— Янги ҳоким келиб кўкракка шамол тегди, — дейди Олмос ака Мирзаев. — Сувниям, ўғитниям, маҳсулот учун пулниям вақтида оляпмиз. Шартномадаги гап ҳам ваъдаси билан бўляпти. Ишчиларимиз ҳам барака топяпти. Деҳқон хурсанд — ҳамма хурсанд. Деҳқон тўқ — эл тўқ.

"Машъал"нинг кўрсаткичларини кўринг. Майли, узоқ кетмайлик, 1999 йилни олайлик. Узум 133,3 тонна, яъни шартномадагига нисбатан 208 фоиз, помидор 225 тонна режага нисбатан 206 фоиз. Ғалла, сабзавот режалари ҳам ошиғи билан дўндириб ташланди.

"Ҳозир "Машъал" таркибида олтита деҳқон фермер хўжалиги мавжуд. Ўз ишларидан, замондан, раҳбарлардан барчалари хурсанд.

Маҳмуд БЎРОН

ТУРФА ОЛАМ ЖИЛОЛАРИ

Рассом устахонасида

Низомиддин Холиқов ўзбек графика санъатининг янги кўтарилиш даври – 60-йилларнинг иккинчи ярмида графика санъати устаси сифатида нафосат оламига кириб келди. Ёш рассомнинг Ғафур Ғулом номидаги нашриётдаги дастлабки фаолияти, бу улкан даргоҳдаги кўплаб тажрибали ва иқтидорли мусаввирлар билан бўлган ижодий мулоқотлари тез орада унинг номи танилишига, рассом сифатида шаклланишига асос бўлди. У талабалик йилларидаёқ А. Қаҳҳорнинг "Нурли чўққилар", халқ оғзаки ижодидан "Гулпари" достонига бадиий безак чизиб, ўз иқтидорини намоён этган эди.

Н. Ҳолиқов энг аввало, гравюрачи рассом сифатида линогравюра, ксилография, литография, офорт, монотипия каби турли техник, шунингдек, туш, гуаш ва субўёқ каби патқалам услубларида ижод қилди. Халқ оғзаки ижоди намуналаридан "Ойжамол", "Гулшанбоғ", Эргаш Жуманбулбул ўғли достонлари, А. Мухторнинг "Чинор", Э. Воҳидовнинг "Достонлар", Муқимийнинг "Асарлар", А. Навоийнинг "Садди Искандарий" ва бошқа ўзбек адабиётининг энг сара асарларига тасвирий шакл ва мазмун бахш этди. Уларда адабий ва график образлар бирлигини, қаламчизгилар жозибаси, асар тархидаги ўзига хос ечим, матн ва тасвир ўртасидаги ички бирликни кузатамиз. Н. Ҳолиқов А. Дюрер, А. Фаверский, Кравченко каби ўтмишдошлар ишларидан қанча таъсирланса, замондош устозлар И. Икромов, Ч. Аҳмаров ёки сафдоши И. Кириакиди (хусусан, "Шоҳнома" тасвирлари) асарларидан кўпроқ илҳомланди. Бу мактаб асосида ўз дастхатини шакллантиришга интилди.

Рассом истеъдодининг яна бир қирраси дастгоҳли графикада намоён бўлди. Дастгоҳли графика рассоми ёзувчи ёки шоирга боғланиб турувчи ришталардан ҳоли бўлган эркин йўналишдаги ижодкордир. Масалан, "Алишер Навоий шогирдлари билан" линогравюрасидаги лирик кайфият шоир яшаган давр руҳияти, миниатюра оҳангларида ифода этилган бўлса, "Баҳор", "Дугоналар", "Тўрғай", "Катта ашула" каби гравюраларнинг лирик қаҳрамони – гўзал табиат академик чизгиларда маҳорат билан яратилган.

"Катта Фарғона канали" асарида буюк халқ жасорати, инсон куч-қудрати кенг кўламда тасвирланган бўлса, икки қисмли "Кампирровот тўғони"да қудратли техника ва инсон ақл-заковати биринчи ўринга чиққан. Бир қатор портретларида, жумладан, шоирлар Миртемир, Муҳаммад Али ҳамда "Бригадир", "Она" сиймоларида рассом маҳоратининг ҳамда чизгилар орқали инсон руҳияти ифодасининг гувоҳи бўламиз.

Н. Ҳолиқов субўёқда ҳам ўз ижод дастхатига эга мусаввирдир. Уруш мавзуидаги тарихий саҳифаларда, Андижон адирлари, водий гўзалликлари, шаҳар ва қишлоқ манзараларида, айниқса, ўз таъбири билан айтганда "шакар қўшиб ишланган" "Ғилон" туркумларида энг аввало, табиатнинг уч унсури – ер, осмон ва ўсимликлар дунёсининг яхлитлиги, ўзаро уйғунлиги сезилади.

Субўёқдаги мусаффо ранглар жилоси таъсир этдими ёки устоз мусаввир, Ўзбекистон халқ рассоми Лутфулла Абдуллаевнинг "Сен мойбўёққа ўтишинг керак", деган ундовлари сабаб бўлдими, ҳар қалай кейинги икки-уч йил давомида мойбўёқли рангтасвирлар мусаввир фаолиятининг асосига айланиб қолди ва ўз ифода услуби билан мухлисларни ҳайратга сола бошлади. Рассомнинг бу борадаги фаолиятида "Баҳор", "Ҳунармандчилик", "Нуронийлар", "Ёшлик" каби рангтасвирлар дебоча вазифасини ўтайди.

90-йилларнинг иккинчи ярми ўзбек тасвирий санъатида кескин бурилишлар, рассом "мени"ни кашф қилиш йўлидаги янгидан-янги дадил изланишлар ва тажрибалар даври бўлди. Натижада, жаҳон маданий мероси анъаналарига содиқ, шарқона фалсафий тафаккур ғояларидан илҳомланган ва ҳеч бир "изм"лар қобиғига сиғмайдиган ижодкорлар шакллана бошлади. Низомиддин Холиқов рангтасвирларида ҳам ана шундай ижодий жараённи ҳис қиламиз. Рассом ижодида тўқ кўк ва қизил тусли қуюқ бўёқлар ҳал қилувчи рол ўйнайди. "Муҳаммад Раҳимхон Феруз", "Икки файласуф", "Бозорда", "Уммон", "Ҳарорат" каби рангтасвирларида сирли бўёқлар қудратининг гувоҳи бўламиз.

"Алпомиш", "Умар Ҳайём", "Куз" каби асарларда мусаввир ўзлиги янада равшанроқ намоён бўлади. Назаримда, Н. Холиқов рангтасвирлари самода тинимсиз ўзгарувчан ва камалакнинг етти жилосида товланаётган шаклларни эслатади.

Олтмиш ёшни қоралаётган, салкам қирқ йиллик фаолиятида графика соҳасида ижод қилган рассомнинг бу каби сирли ранглар оламига ғарқ бўлиши унинг қалбида юз бераётган бетакрор кечинмалардан далолатдир. Ана шунда бетакрорлик ва ижодий изланишлар яна кўп йиллар давомида устоз мусаввиримизни тарк этмасин, деймиз.

Дилшодбек ЮСУПОВ,
санъатшунос

ЧИГАЛ ТАҚДИР

Шарқ юлдузи

"Манбаларда Машраб қабри Ишконмишда дейилган. Харитадан Амударёнинг бошланиш ўнг соҳилида Ишконмиш номли жойга кўз тушганда "Бу ўша қишлоқ эмасмикин?", деган хаёлга боради киши.

Машраб етук шоир эди. Унинг бор бахти ҳам, бахтсизлиги ҳам шу туфайли. Ундан ўзга барчаси, жумладан, мен хаёлан кезиб чиққан йўллар ҳам шу етуклик атрофидаги бир овозадир, холос.

Мен чигал бир тақдир сўқмоқларидан машқ йўлини ўтдим. Бу борадаги тарозу босар ҳар бир сўзга қулоқ тутмоқ вазифам эди, шунга амал қилдим".

Ушбу иқрорлар "Шарқ юлдузи"нинг ўтган йилги охирги сонларида эълон қилинган Хайриддин Бегматнинг "Меҳрибоним, қайдасан" номли романининг хотимасидан. Мазкур асар, айтиш мумкинки, журналнинг ўз ўқувчиларига ўтган йилдаги энг яхши туҳфаси бўлди.

Дарвоқе, журналнинг 1999 йилги сўнгги сонлари шу кунларда ўқувчилар қўлига етиб борди. Уларда оташнафас шоиримиз Машраб ҳақидаги романдан ташқари яна замонавий мавзулардаги кўплаб насрий асарлар эълон қилинган. Хусусан, Маматқул Ҳазратқуловнинг "Афғонли кунлар" қиссаси, Қаҳрамон Аҳмаднинг "Ёлғиз хонадон сири" саргузашт қиссаси, Суннатилла Анорбоев, Жамила Эргашеванинг янги ҳикоялари, Ёқуббек Яквалхўжаев қаламига мансуб "Дардимга қулоқ тут, дунё" сарлавҳали бадиалар шулар жумласидандир.

Журналнинг ҳар икки сонидан турли авлодга мансуб ва турлича услубга эга кўплаб шоирларнинг ижодларидан намуналар берилган. Улар орасида таниқли шоирамиз Ҳалима Худойбердиеванинг "Мен ҳам йўллардаги битта фидоман" сарлавҳали янги туркуми шеърият мухлисларида алоҳида эътибор уйғотиши шубҳасиз. Рўзи Қодирий, Мирпўлат Мирзо, Абдулҳай Носиров, шунингдек, навқирон авлод вакилларидан Фахриёр, Ойгул Убайдулло қизи, Оллоёр, Ғулом Мирзо, Фируза, Замира Эгамбердиева ва Ҳумоюннинг туркум шеърлари қайсидир маънода ёшлар шеъриятида кечаётган ўсиш-ўзгаришларни ўзида акс эттириб туради.

"Шарқ юлдузи" журнали кейинги сонларида адабий танқидга кенгроқ ўрин бераётгани эътиборга лойиқ. Шу ўринда биз адабиётшунос олим Ваҳоб Раҳмоновнинг журналнинг 5-сонида эълон қилинган "Сўз ғалат, имло ғалат, луғат ғалат, маъно ғалат" сарлавҳали мақоласини таъкидлашни истардик. Мақолада ўнинчи синф учун чиқарилган "Ўзбек адабиёти" мажмуасида йўл қўйилган кўплаб саҳву хатолар асосли далиллар воситасида аниқ кўрсатиб берилади. Шунингдек, Абдуғафур Расулов, Баҳодир

СЎҚМОҚЛАРИДА

"Шарқ юлдузи", 1999 йил, 5-6-сонлар

Назаров, Бойназар Йўлдошев, Туроб Ирисбоев мақолаларида бугунги адабий жараёнга, ўзбек танқидчилиги тарихига доир кузатишлар, мулоҳазалар баён этилган.

Журналнинг 6-сонида "Дунё билан юзма-юз" рукнида берилган олмон адиблари ва шоирлари ижод намуналари "Шарқ юлдузи" муштарийларини ҳозирги замон жаҳон адабиёти билан таништириб боришдаги ҳаракатнинг мунтазамлигидан далолатдир. Хусусан, Хенрих Бёлль, Волфганг Борхерт каби машҳур олмон ёзувчилари ҳикоялари, XX аср олмон шеъриятидан намуналар журнал муштарийлари учун кўнгилли учрашув бўлса ажаб эмас.

ЎРИКНИНГ ХОСИЯТЛАРИ

Жаннатмакон ўзбек диёрида етиштириладиган хилма-хил, ширин-шакар мевалар ичида ўрик алоҳида ўрин тутади. Бу мева ўзининг инсонга ўта фойдали эканлиги, дармондориларга бойлиги билан ажралиб туради. Ўрик ўзининг тўйимлилиги билан нон ўрнини ҳам боса олади.

Бордию, у нон билан истеъмол қилинса, нонниинг қувватини, тўйимлилигини бир неча бор оширади.

Ўрик қонни кўпайтиради, унинг рангини яхшилайди, мушакларнинг эгилувчан-букилувчанлигини оширади, суякнинг бикирлаштирилишида эса, ўта муҳим омилдир.

Ўрик бир қанча касалликларнинг олдини олади. Бордию, касаллик рўй берган тақдирда, уни даволашда муҳим дори ўрнини боса олади. Масалан, шол, палаж, камқонлик, сил, суяк, ошқозон, бовосил, қанд, қон босим, оққон каби бир қанча оғир касалликларни, уларнинг ҳамма турларини даволашда асосий дорилардан бири ҳисобланади. Беморнинг ичини ювиш керак бўлганда ўрик қатиқ зардобидан кейин иккинчи ўринда туради.

Ўрик мевалар ичида инсон учун мутлақо салбий томони йўқ мева ҳисобланади.

Ўрик истеъмол қилинганда у нон каби — ҳеч қачон меъдага урмайди.

Ўрик шарбатини ким қанча ичмасин, унинг инсон учун ҳеч қандай зарари йўқлиги илмий исботланган.

Тўғри, умрида ўрик қайнатмасини ичмаган одам, биринчи марта ичганда, уни бир суриб олади. Лекин бу ҳол баданга мослашиш даврида юз берадиган ижобий ҳолдир.

Бир нарса қизиқ-да, озиқ-овқат, мева-сабзавот соҳасида қалам тебратувчи олимларимиз, шу соҳа мутахассислари ажойиб мевамиз бўлмиш ўрик шарбатидан ичимлик яратсалар бўлмайдими? Агар шунга эришганимизда эди, биз дунёнинг ҳамма қитъаларида манзур бўладиган ўзбек ичимлигининг кенг тарқалишини кўрардик.

Ўрик мевасини қуритиб, бир неча йиллар сақлаш ҳам мумкин.

Бугун биз ўрик ҳақида гап юритдик. Бу азиз Ватанимизда ўрикка ўхшаш ажойиб меваларимиз озми? Масалан, турли тутларимизни олинг. Улар ҳақида ёзадиган бўлсак, бир неча китоб-рисолалар битиш мумкин. Тут меваси ўзича алоҳида бир дунё. У ҳам ўрикка ўхшаб, инсон учун ҳар томонлама фақат кони фойда шифобахш ва тўйимли мевадир.

Абдулазиз
САИДНУРИДДИН ўғли,
халқ табиби

ЭЙКИМ, БОРИ ШЕЪР АҲЛИГА СЕН ХОН ЯНГЛИҒ...

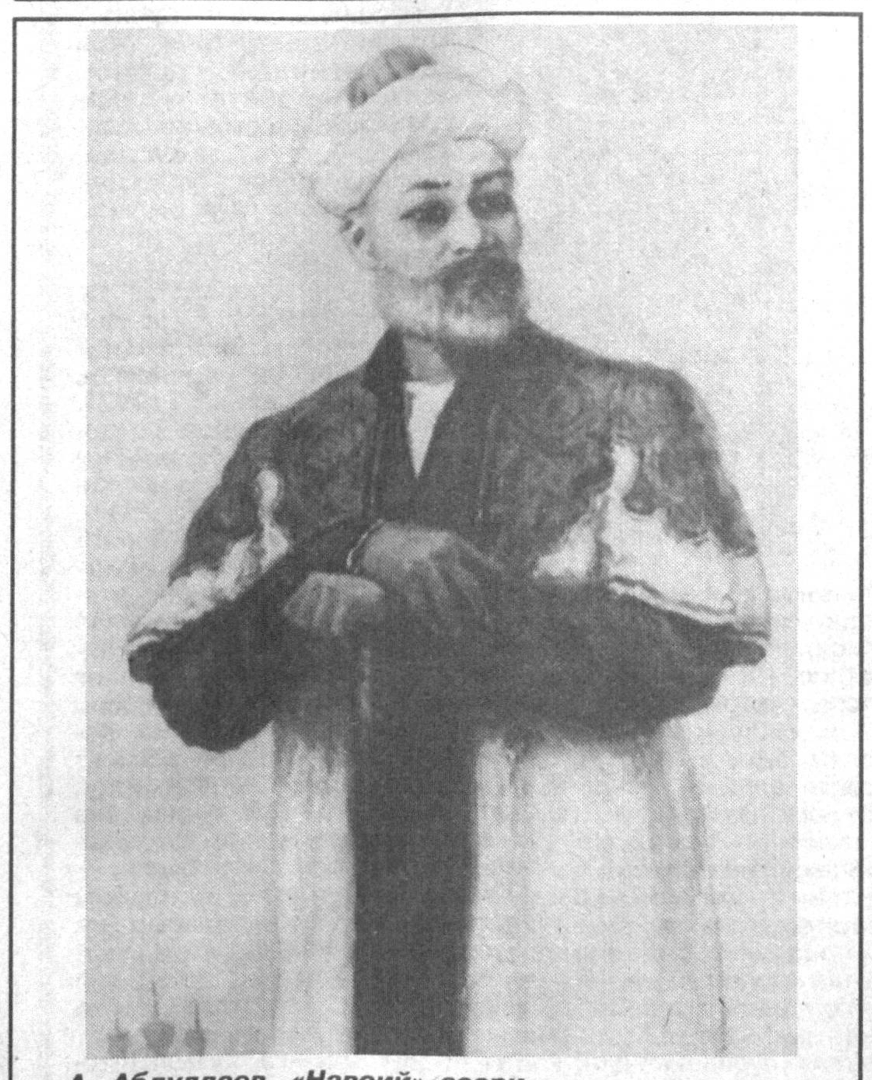

А. Абдуллаев. «Навоий» асари

БОБУР МАКТУБИДАГИ РУБОИЙЛАР

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг "Вақоеъ" ("Бобурнома") асарида муаллифнинг Алишер Навоийга икки маротаба мактуб ёзгани ҳақида маълумотлар бор.

Гап шундаки, Навоий девонлари биринчи навбатда темурийзодалар ҳукмронлик қилаётган подшоҳликларга ва сўнгра чекка мамлакатларга табаррук тухфа сифатида юборилар эди. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам Алишер Навоий шеъриятидан воқиф ва баҳраманд эдики, унинг буюк даҳо билан мактуб орқали алоқа қилишга интилиши табиий бир ҳол эди.

Ўн етти ёшли подшоҳ Бобур Самарқандни иккинчи маротаба олгани ва даҳо шоирга мактуб битгани хусусида ёзади: "Бу иккинчи навбат Самарқандни олғонда, Алишербек тирик эди. Бир навбат манга китобати ҳам келиб эди. Мен ҳам бир китобат (мактуб — **В. Р.**) йибориб эдим, **орқасида турки байт айтиб, битиб йибориб эдим** (Мақоладаги таъкидлар муаллифники. — **Ред.**) Жавоб келгунча тафриқа ва ғавғо бўлди".

Афсуски, илм аҳлига на Бобурнинг Навоийга ва на Навоийнинг Бобурга ёзган мактублари матни маълум. "Бобурнома"даги **"орқасида турки байт айтиб, битиб йибориб эдим"** деган гапи Бобур девонидан Навоийга бағишланган байтларни излашга йўл очди. Чунки Бобурдек сўз қадрига етадиган киши ўз ижодий намуналарини йўқотиб юбормаслиги аниқ эди...

Бобур рубоийларининг катта бир қисми унинг таржимаи ҳоли билан бевосита боғлиқ. Навоийга ёзилган мактубларда эса, ўша замонлар одатига мувофиқ мактуб йўлланган киши васф этилар эди. Ана шуларни ҳисобга олиб, Бобур девонидан бир неча рубоийни Алишер Навоийга бағишланган рубоийлар деб ажратишга уриндик. Қандай асос ва меъёрига кўра шундай қилдик?

Гап шундаки, Бобур қаттиққўл мунаққид, талабчан адабиётшунос эди. Анча-мунча шоир ижоди унинг илтифотига сазовор бўлолмасди. Ҳатто Алишер Навоий ҳақида: "Алишербек назири йўқ киши эди. Туркий тил била то шеър айтубтурлар, ҳеч ким онча кўп ва хўб айтқон эмас" деган киши, Навоийнинг айрим асарларига танқидий фикрлар изҳор қилгани сир эмас. Шунинг учун Бобурнинг мислсиз мақтови ва ҳайратига сазовор ижод деб фақат Навоий асарларини аниқ мулоҳаза этиш мумкин.

Биз Навоийга ёзилган мактубга илова қилинган деб ҳисоблаган рубоийлардан бири:

Ашъорингким, шеър оти то бўлғай,
Табъ аҳли анга волау шайдо бўлғай.
Ҳар лафзи дуру баҳри маони анда,
Ким кўрди дуреки, анда дарё бўлғай?!

Мазмуни: Дунёда то шеър номи бўлар экан, истеъдодлилар сенинг шеърларингга мафтун ва шайдо бўладилар. Шеърларингдаги ҳар бир сўз гавҳар ва у гавҳарга маънолар денгизи жойлашган. Денгизни ўз бағрига сиғдира олган гавҳарни жаҳонда ким кўрипти?!

Шеъриятнинг мислсиз намунасигагина бу мақтовлар ёғилиши мумкинки, энди бу гаплар Навоийнинг "Хазойин ул-маоний" девонларидаги шеъриятга нисбатан айтилаётгани аниқ. Мазкур рубоийга диққат-эътибор билан ёндашган киши Бобурнинг Навоийнинг қуйидаги мисрасига ҳам ишора қилаётганини идрок эта олади:

Баҳр ёшурмиш Навоий ҳар дури макнун аро.

"Ғаройиб ус-сиғар" девонидаги бу мисранинг хушиси Бобур тўртлигида шундоққина анқиб турипти, десак муболаға бўлмас.

Йигитча Бобур Навоий шеърий даҳосини ана шундай баҳолайди.

Навоий шеъриятини тинглаш бахти, идрок этиш бахти жуда оз одамга насиб қилади:

Шеъринг эшитур фикрини Бобур қилди,
Не фикри хушу яхши тасаввур қилди.
Кўзин ёруқ айлади саводи бирла,
Мазмуни била қулоқни пурдур қилди.

(*Мазмуни:* Бобур сенинг шеърингни эшитиш фикрини қилди. Қандоқ яхши фикру, яхши тасаввур қилди-я! Шеърнинг сиёҳи билан кўзини ёритди. Сўзлари билан қулоғини гавҳарга тўлдирди.)

Навоий шеърининг сиёҳи худди сурмадай ўқувчи Бобур кўзини ёритди. Сўзлари эса қулоқларини гавҳарга лиммо-лим тўлғизди...

Мулоҳазада давом этайлик: бундай, шеъриятга кўтаринки баҳо кимга нисбатан қўлланилиши мумкин? Фақат, Навоийгагина десак, янглишмасмиз... Шунинг учун бу рубоийни ҳам Бобур Навоийга йўллаган мактубда бўлган дейиш жоиздир.

Подшоҳ зиллуллоҳ (Оллоҳнинг сояси) дейилган замонларда одамлар орасидаги энг улуғ мавқеъ шоҳлик бўлган. Мўғуллар салтанати замонида бу тушунча хонлик-ла ифодалангани учун Заҳириддин Муҳаммад Бобур даҳо Навоий сиймосини ХОН тарзида улуғлайди; шеърларини шеърларга султон деб эълон қилади. Уларнинг мазмунига навбат келганда эса, ташбиҳ қўл келади: девони сиёҳи — обиҳаёт маскани бўлган зулмат мамлакати, мазмуни эса — обиҳаётдир:

Эйким, бори шеър аҳлига сен хон янглиғ,
Шеъринг бори шеърларга султон янглиғ!
Мазмуни анинг хатти саводи ичра
Зулмат аросида оби ҳайвон янглиғ!

Яна такрордан қочиб қутулолмаймиз: бундай мақтовлар фақат Навоий шахсига, бундай мақтовлар фақат Навоий шеърига ёғдирилиши мумкинки, бундан мазкур рубоий ҳам Бобурнинг Навоийга йўллаган мактубидан жой олган деймиз. Бу мулоҳазаларимизни яна бир далил билан мустаҳкамламоқчимиз:

Алишер Навоий ўз ғазалларининг бирида шоирлар бошлиғи — сардори ким бўлади? — деган масалани қўяди ва ўзи ҳал этадики, Бобур ўша фикрни ўз рубоийсида тасдиқлади, ҳатто нафақат сардор, балки ХОН деди.

Мана, ўша Алишер Навоий байти:

Дедим: "Назм аҳлининг сарҳайди ким бўлғай?".
Деди ҳотиф:
"Навоий бўлғай, улким сен тилайдурсен агар
бўлғай".

Байт мазмунини мулоҳаза қилайлик:

Дедим: "Шоирлар гуруҳининг бошлиғи ким бўлади?" Ғойибдан ҳотиф нидо қилди: "Агар сен истайдиган даражада бўладиган бўлса — Навоий бўлади!".

Даҳо шоиримизнинг фахрия шеърий санъати дахл этган мазкур байтидаги фикр ҳозиргача ва бундан сўнг ҳам ўз кучини сақлаб қолади. Чунки бу фикрни Навоий замондошлари — Абдураҳмон Жомий, Ҳусайн Бойқаро ва Заҳириддин Муҳаммад Бобурдек зукко сиймолар қайта-қайта зикр этганлар.

Ваҳоб РАҲМОНОВ

НАВОИЙНИНГ ФОРСИЙ МЕРОСИ

Ёқубжон ИСҲОҚОВ

ФАҚАТ "ДЕВОНИ ФОНИЙ"ДАН ИБОРАТМИ?

Навоий-Фонийнинг форсий шеърияти ҳақида сўз борганда кўз олдимизга албатта "Девони Фоний" келади. Бу табиий ҳол. Зотан, устод меросининг асосий қисмини қамраб олган мазкур девон ўз давридаёқ муносиб баҳоланиб, малакали котиблар эътиборини жалб этган. Ватанимиз қўлёзма заҳираларида ушбу девоннинг бирорта нусхаси йўқлиги сабабли, у ҳақда салмоқлироқ тадқиқотлар яратилмаган.

Олтмишинчи йилларга келиб бу борада муҳим ўзгаришлар содир бўлди. 1948 йили эрон олими Али Асғар Ҳикмат Эрон Давлат мажлиси кутубхонасида "Девони Фоний"нинг қадимий нусхаси мавжуд эканлигини хабар қилган эди. 1342/1963 йили мазкур девон Рукнуддин Ҳумоюн Фаррух томонидан нашр этилди.

Устод профессор Ҳамид Сулаймоннинг улкан саъю ҳаракатлари туфайли бу борадаги ишлар янги босқичга кўтарила бошлади. Устод жаҳон фондларида (Франция, Туркия, Теҳрон) Фоний девонининг бешта нусхаси мавжудлигини аниқлади ва уларни қиёсий тадқиқ этиб, девоннинг жорий ёзувдаги биринчи нашрини (сўзма-сўз таржимаси билан) амалга оширди(Навоий 15 жилдлик асарларининг 5-жилди). Ниҳоят, жамоатчилик "Девони Фоний"нинг ҳақиқий "қиёфа"си — унинг таркиби, моҳияти ва бадиияти билан бевосита танишмоқ имкониятига эга бўлди. Натижада бу девон поэтикасига доир бир қанча тадқиқотлар ҳам яратила бошланди(Ҳ. Сулаймон, А. Мирзаев, А. Шомуҳамедов, Р. Ҳодизода, Э. Шодиев, М. Ёқуб Жузжоний).

Лекин "Девони Фоний"нинг ҳақиқий таркиби қандай шеърлардан иборат эканлиги, аниқроғи, у фақат кичик шеърий жанрлардан(ғазал, рубоий, қитъа, луғз, таърих) иборатми ёки форсий қасидаларни ҳам ўз ичига оладими, деган масала ўз ечимини кутмоқда. Ҳамма гап шундаки, Франция Миллий кутубхонасида мавжуд иккита қўлёзма ичида "Девони Фоний"дан олдин 6 қасидадан иборат "Ситтаи зарурия" ҳамда 4 қасидадан таркиб топган "Фусули арбаа" асарлари жойлашган. Биринчи қасидалар мажмуига махсус дебоча ҳам ёзилган. Қўлёзмаларга тавсиф берган француз олими Блоше(1900 йил) мазкур қасидаларни санаб кўрсатгач: "Бу асарлар "Девони Фоний" таркибига киради", деб қайд этган. Натижада кейинги тадқиқотларда мазкур ўнта қасида форсий девоннинг таркибий қисми сифатида талқин қилинган. Агар ана шундай фикрга қўшиладиган бўлсак, Навоий-Фонийнинг форсий мероси фақат "Девони Фоний"дан иборат деган хулоса келиб чиқади. Ваҳоланки, Навоий асарлари таркибида учрайдиган айрим далил ва ишоралар форсий шеърият ҳажми битта девон доирасидан бойроқ эканлигига далолат қилади.

Аввало, Навоий ўзининг девонларига махсус дебочалар ёзган. Иккинчи туркий девони "Наводир ун-ниҳоя" ҳамда "Девони Фоний"нинг дебочали нусхалари ҳозирча топилган эмас. Франциядаги қўлёзмада келтирилган форсий дебоча эса умуман девонга ҳам, "Фусули арбаа"га ҳам дахлдор эмас. Мазкур форсий қасидаларни аслида ва жорий алифбода тўлиқ нашр этган устод Ҳ. Сулаймон биринчи бўлиб дебочали "Ситтаи зарурия" мустақил асар эканлигини махсус эътироф қилган: "Ситтаи зарурия"нинг ўзига хос мустақил асарлигига далил бўладиган омиллардан бири унга ёзилган кичик, аммо ғоятда қимматли дебочадир"("Адабий мерос", 1968, I, 193-бет).

Тўқсонинчи йиллари профессор Э. Шодиев ҳам мазкур дебоча ҳақида мулоҳаза юритиб, Ҳ. Сулаймон хулосасини тасдиқлайди("Ўзбек тили ва адабиёти", 1990 йил, 2-сон, 5-бет).

Алишер Навоийнинг баъзи асарлари таркибида мазкур хулосани қувватлайдиган яна баъзи-бир (билвосита) далил-ишоралар ҳам учрайди.

Аввало, мазкур дебоча муаллиф "агар ажал қўли амал саҳифасини ғижимлаб ташламаса, йўқлик шамоли тириклик кулбаси чироғини ўчирмаса, шу услубга доир паришон қораламаларни ҳам тартибга солиб кўчиришга умидвор" эканлигини қайд этган (балки "бу услубга дахлдор" асарлар "Фусули арбаа" қасидалари ёки бошқа форсий шеърлардир).

Яна: "Бадоеъ ул-бидоя" дебочасидаги қуйидаги ишора ҳам Навоийнинг улкан бир ижодий режасидан далолат қилади: "Яна **маснавий** (мақоладаги барча таъкидлар бизники — **Ё. И.**) била **қасойиддин** бошқаким, иншооллоҳ, алар (яъни маснавий ва қасойид — **Ё. И.**) доғи **ҳар қайси** бошқа мужаллад бўлғай!"(Алишер Навоий, Мукаммал асарлар тўплами, I, 22-бет).

Демак, XV асрнинг саксонинчи йиллари бошларидаёқ ҳар бири алоҳида тўплам бўлишга лойиқ маснавий ва қасидалар мавжуд бўлган(туркий "Ҳилолия" қасидаси, Сайид Ҳасанга мактуб-маснавий, форсий "Туҳфат ул-афкор" ва бошқалар).

Шу муаммога дахлдор яна бир (билвосита) муҳим далил-ишора "Муҳокамат ул-луғатайн" таркибида учрайди.

Навоий ўзининг барча асосий асарларини қайд этгандан кейин "Ситтаи зарурия" ҳамда "зоҳир шуароси тариқида битилган "Фусули арбаа" қасидаларини ном-баном санаб ўтади. Лекин "Девони Фоний"ни кейинроқ алоҳида эслатади"(Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридарким...").

Бу асардаги маълумотларнинг характерли жиҳати, аввало, уларнинг баён услубида. Яъни, муаллиф ҳар бир мустақил асари ҳақидаги фикрини "яна" деб бошлайди. Жумладан, форсий қасидалар ва форсий девон ҳақида алоҳида-алоҳида (мустақил асар сифатида) сўз юритади.

Иккинчи муҳим жиҳати шундаки, форсий девон таркиби ҳақида сўз борганда фақат еттита жанр (ғазал, қитъа, рубоиёт, маснавий, муаммо, таърих, луғз) эслатилади. Қасида эса тилга олинмайди. (Лекин девоннинг маълум нусхаларида маснавий ҳам мавжуд эмас.)

"Ситтаи зарурия" дебочасидаги яна бир маълумот қасидаларнинг мустақил мажмуа эканлигига бўлган ишончни мустаҳкамлайди.

Навоий-Фонийнинг таъкидлашига қараганда, устод Жомий (вафоти 1492 йил) унинг форсий қасидаларини тўплам ҳолида кўришни орзу қилган. Лекин бу иш 902/1496-97 йилга келиб Абулғози Баҳодирхон "имдоди (мадади) билан" амалга ошган. Хуллас, мавжуд далиллар ва ўрта асрлардаги девон тузиш анъаналари Фонийнинг форсий қасидалари мажмуалари "Девони Фоний" таркибига дахлдор бўлмай, уларнинг ҳар бири мустақил қасидалар тўплами эканлигидан гувоҳлик беради.

Алишер Навоий асарларининг кўпжилдлигида биринчи ўринда "Девони Фоний", сўнгра иккита қасидалар мажмуаси ва, ниҳоят, муаммо санъатига бағишланган "Рисолаи муфрадот" жойлаштирилиши лозим.

"Девони Фоний"нинг дебочали мукаммал (агар дебоча ёзилган бўлса,) нусхасини топиш, шунингдек, "Бадоеъ ул-бидоя" дебочасида ният қилинган маснавийлар тўпламини аниқлаш истиқболдаги вазифалар бўлиб қолади.

Дўстлар, маҳрам деб элга роз ифшо қилмангиз,
Бошингизға юз бало куч бирла пайдо қилмангиз.

Фош қилманг роз, чунким асрай олмай қилдингиз,
Ўзгалардан асрамоқ боре таманно қилмангиз.

Ишқ асрориға тил маҳрам эмастур зийнҳор,
Ким кўнгулдин тилга они ошкоро қилмангиз.

Чун кўнгулдур қалбу тил ғаммоз, махфий розни
Жон ҳаримидин бу иккига ҳувайдо қилмангиз.

Чун кўнгул тил бирла маҳрам бўлмади, ҳожат эмас
Айтмоқким, элга ондин нукта имло қилмангиз.

Саҳв этиб чун роз дуррин сочтингиз, нозим бўлуб
Оҳнинг дудин саҳобу кўзни дарё қилмангиз.

Чок-чок айлаб кўнгулни, тилни айлаб юз тилим,
Ташлаб итларга, аларнинг ёди қатъо қилмангиз.

Менда ҳижрон дардию, йўқ васл, боре дўстлар,
Чорае гар қилсангиз, жуз жому саҳбо қилмангиз.

Чун Навоий ишқ розин асрай олмай қилди фош,
Отини роз аҳли тумморида иншо қилмангиз.

Бир ғазал шарҳи

ИШҚНИНГ БОТИНИЙ АСРОРИ

Алишер Навоийнинг тўққиз байтдан таркиб топган ушбу ғазали улуғ шоирнинг кексалик чоғларида яратилган ва "Бадоеъ-ул васат" девонига киритилган. Эҳтимол, шунинг учун ҳам ғазалнинг илк мисраларини ўқишданоқ, шеърхон катта ҳаёт тажрибасига эга донишманд ўгитларини тинглаётгандек бўлади, ва, беихтиёр, ҳар кимга ишониб, ҳар кимни дилга яқин олиб сирдош бўлмаслик ҳақида ўйлай бошлайди. Хусусан, матлаъдаги "Бошингизға юз бало куч била пайдо қилмангиз", деган огоҳлантирувчи гап, "маҳрам деб элга роз ифшо" айлашнинг оқибати хусусида жиддий ўйлашга ундайди.

Бошланган фикр, албатта, давом топиши керак. Шоир уни мантиқан чуқурлаштириб дейди:

Фош қилманг роз, чунким асрай олмай қилдингиз,
Ўзгалардан асрамоқ боре таманно қилмангиз.

Бу маъно бевосита тил одоби билан ҳам боғлиқ. Яъни байтда тилни асраган сирни ҳам асрай олур, деган мазмун аксини топган. Зеро, тилни тийиш талабларини билмаган киши ҳеч қачон сир сақлаш лаёқатига соҳиб бўла олмайди. Байтдаги таъкид ҳам жуда тўғри: ахир, ўзи асрай олмаган нарсани асрамоқни бошқа бировлардан талаб қилиш ақлдан эмас.

Бу олам ўзига хос улкан бир сирхона. Каттадир, кичикдир, жонлидир, жонсиздир, ҳар бир нарсанинг ўз сир-асрори бор. Лекин барча сирлар орасида ишқ асрори мустасно мавқега эга. Ишқ сирлари қанчалик гўзал ва жозибали бўлса, шунчалик ниҳоясиздир.

Ишқнинг ибтидоси ҳам сир, интиҳоси ҳам сир. Ишқнинг илоҳий моҳияти сирда яширин. Бунда сирни тўла-тўкис ошкор этиб бўлмайди. Балки сирни сирга улаб, қалбан сирдан сирга кўчиб яшалади. Ана шунда бирин-кетин ҳақиқат ва маърифат қулфлари очилади. Ана шунда инсон кўнглида том маънодаги маънавий янгиланиш ҳосил бўлади.

Бундай қараганда, "сир" сўзининг луғавий маъноси оддий: ўзгалардан яширин тутилган бирор иш, бекитилган нарса ёки пинҳон сақланган гапга сир дейилади. Аммо бу сирнинг биз тушунган, бизга шарҳланиб берилган мазмуни. Тасаввуф таълимоти ва адабиётидан яхши хабардор аждодларимиз "сир" калимасининг луғавий маъноси билан бирга, эҳтиёж юзасидан истилоҳий мазмунлари хусусида ҳам мулоҳаза юритишган. Навоий ғазалининг навбатдаги байти сирнинг энди истилоҳий моҳиятини ҳисобга олишни шарт қилиб қўяди:

Ишқ асрориға тил маҳрам эмастур зийнҳор,
Ким кўнгулдин тилга они ошкоро қилмангиз.

Аслида "ишқ" асрорига тил маҳрам" бўла олади. Маҳрам бўла олганлиги сабабли ҳам ошиқ аҳли ишқ дарди ва ошиқона орзу-истакларини тил билан изҳор қилиб келишган. Ишқ сирлари кўнгилдан тилга кўчганлиги туфайли қанчадан-қанча гўзал байту ғазаллар яралган. Қанчадан-қанча достон ва манзумалар битилган. Шунинг учун "Ишқ асрориға тил маҳрам эмастур зийнҳор", деган ҳукмни оддий ўқувчи тўлиқ қабул эта олмайди. Қабул қилганида ҳам юзаки, яъни ҳақиқатни чуқур англамасдан хулоса чиқаради. Демак, шеърий матн талабини англаб сир тушунчасига кенгроқ қараш лозим бўлади. Чунки сир тасаввуф адабиётидаги асосий истилоҳлардан бири бўлиб, унинг таркибига янги маъно киритилган. Албатта, тасаввуфий бир маънони Навоий ғазалидан ахтариб топиш учун эмас, ғазалдаги бош ғояни хатосиз белгилаш, таҳлил ва талқинда саёзлик, ўзбошимчаликка эрк бермаслик учун ҳам ўша истилоҳий мазмун ёки унга тегишли маълумотлардан хабардор бўлмоқ лозим. Акс ҳолда, бемалол ёлғон тўқиш, бағоят жўн қарашларга асосланиб "илмий" шарҳлар битиш жуда осонлашади.

Тасаввуф истилоҳида сир ҳам руҳга ўхшаб вужуд бағридаги бир латифликдир, ва у мулоҳаза жойи ҳисобланур. Абдулкарим Қушайрийнинг ёзишича, аҳли тасаввуф "сирнинг руҳдан-да жуда латиф, руҳнинг эса қалбдан жуда шарафли эканлигига" ишонч билдиришган. Уларнинг нуқтаи назарида, ҳур, покиза, тўғри кишиларнинг қалблари сирларнинг маҳзаридир. Чунки ҳур шахснинг қалбида туғилган сир ҳеч пайт ташқарига чиқмас. Мана шунинг учун Навоий ишқ сирига тил маҳрам бўлолмаслиги ҳақида гапирган. Тил маҳрам бўла олмагач, табиийки, ишқ асрорини ошкор этишга сўзнинг ҳам куч ва имконияти етишмайди. Навоий бу тўғрида "Бадойиъ ул-бидоя" девонидаги ғазалларидан бирида мана нима дейди:

Сирри ишқимни тилармен шарҳ қилмай англасанг,
Ким эмас ишқ оятига маҳрами асрор лафз.

Шу ўринда савол туғилиши мумкин: хўш, на тил, на сўз билан шарҳлаб бўлмайдиган ўша сир қандай пайдо бўлади? Уни қандай тасаввур қилиш лозим? Тасаввуфга бағишланган қадимий манбаларда бундай саволларга жавоблар мавжуд. Масалан, Шаҳобиддин Умар Суҳравардий "Авориф ул-маориф" асарида шундай дейди: "Нафс тасфия ва тазкия этилгач, руҳ нафснинг қоронғулик ва ёмонликка йўналтирувчи таъсиридан халос бўлади. Натижада Ҳаққа қараб қурбият мақомлариға юксала бошлайди. Шунда қалб ҳам муқимлашгувчи ҳолатидан ажралиб руҳга томон йўналар, ундан келадиган амр ва ишоратларни қабул айлашга бошлар. Ўзининг сифатларига қўшимча ўлароқ бошқа бир олий сифатга етишар. Қалбдан ҳам мусаффо ва шарафли ушбу сифатни англаш қийин бўлганлиги учун унга сир номи берилмишдир". Ҳазрат Навоийнинг:

Чун кўнгулдур қалбу тил ғаммоз, махфий розни,
Жон ҳаримидин бу иккига ҳувайдо қилмангиз, —

дея ҳатто кўнгилга ҳам ишончсизлик билдиришларининг туб сабаби мана шунда.

Тасаввуфда сир икки турга ажратилган. Биринчиси — Ҳаққа оид сир. Иккинчиси — халққа оид сир. Ҳаққа оид сир ёлғиз Ҳаққа аён, бошқага мутлақо ошкор қилинмайдиган сир. Халққа оид сир эса Ҳақ билан қул ўртасидаги сир. Буларнинг ҳар иккаласи ҳам зоҳир қилинмаслиги керак. Чунки улар чин ошиқларга, хусусан, валийларга ишониб топширилур. Абдукарим Қушайрийнинг эътирофи бўйича, "Олимлар илмни тарқатишга мажбурдирлар. Валилар эса сирларни яширишга. Агар олимлар илмнинг далилларини пинҳон тутадиган бўлсалар жаҳаннам оташида ёнурлар. Валийлар эса ўзларига топширилган сирларни ошкор айлайдиган бўлсалар, ўша сирлардан маҳрум этилурлар".

Шундай воқеалар ҳақиқатда бўлган ҳам. Масалан, Ибн Арабийнинг мана шу сўзларини бир далил ўлароқ қабул қилиш мумкин: "Ҳижрий 594 йили Фаз шаҳрида бўлганимда Оллоҳ менга бир сир берди. Мен бу сирни ҳар кимга ошкор этдим. Чунки унинг ўзгаларга айтиб бўлмас сирлардан эканлигини билмасдим. Шу туфайли севгилимдан озор чекдим, яхшигина огоҳлантирилдим...". Навоийнинг лирик қаҳрамони ҳам севгилидан озор чекмаслик, ҳам орифлик маслагига қарши бормаслик учун кўнгил ва тилнинг ожизликларини фош қилиш билан кифояланмасдан, шўрлик кўнгилни чок-чок этиб, тилни эса юз тилим айлаб улардан батамом халос бўлишни кўзлайди:

Чок-чок айлаб кўнгулни, тилни айлаб юз тилим,
Ташлаб итларга, аларнинг ёди қатъо қилмангиз.

Шарқ шоирларининг дунёга қарши туриш ва боришлари кўпинча Кўнгилга тобе бўлганликлари, Кўнгилни Ҳақ тахти деб билганликлари туфайлидир. Бу гап Навоийга ҳам тегишли. Шунинг учун таҳлил этилаётган ғазалдаги кўнгилга доир фикр ва баҳоларни тўғри маънода англамаслик керак. Чунки шоир тил ва кўнгилга "Чун кўнгулдур қалбу тил ғаммоз", дея "айб" қўяр экан, зинҳор-базинҳор қаллоб, фирибгар, сотқин каби салбий мазмунларни назарда тутган эмас. Балки руҳга нисбатан ҳам сирнинг латифлиги, мушоҳада-мулоҳазага кенг имкон очиши ва кўнгилдан ҳам юксак мақомда туришини шоирона ифодаларда таъкидлашни кўзлаган, холос. Сир масаласида маломатийлар сўфий ва мутасаввифлардан ҳам илгарилаб, "ҳол" Оллоҳ ила қул орасидаги сирдир, уни асло ошкор айламаслик керак, деб қарор қилишган. Шу боис улар "ҳол"ни юзага чиқарадиган ҳар қандай ҳаракат, жумладан, зикр ва самоъ, важд, ҳаяжонга берилишдан мутлақ тарзда ўзларини тийишган. Навоий маломатийларнинг фикр-қараш ва талабларини ҳам мукаммал билган. Шунга қарамасдан, алал-оқибатда ўзини ишқ сири дурларини асрашнинг уддасидан чиқмаган нозимлардан ҳисоблаб демиш:

Чун Навоий ишқ розин асрай олмай қилди фош,
Отини роз аҳли тумморида иншо қилмангиз.

Бу дунёда сирнинг тур ва "тармоқ"лари беҳисоб. Биров билганини сир сақласа, биров билмаганини сир тутишга уринади. Кимдир ҳақиқатни сир сақласа, кимдир ёлғонни. Кимнингдир кўнглига сир меҳр-муҳаббат уруғини сочса, яна кимнингдир бағрида адоват ва ҳасад ўтини ёқади. Сир қай бир зотларни ўзаро яқинлаштирса, бошқа бировларни бир-биридан узоқлаштириши мумкин. Лекин ишқ сири энг латиф, энг нозик ва энг ҳаётбахш ҳис-туйғуларнинг қайноғи эрур. Мана шунинг учун ҳам шеърхон Навоийнинг "ишқ розин асрай олмай" ошкор қилишини чин дилдан қувватлайди ва сири нафс, сири тариқат, сири ҳақиқат, сири тажаллиёт кабилар хусусида кўпроқ билиш, кўпроқ мулоҳаза қилишни истайди.

Иброҳим ҲАҚҚУЛ

"КЎНГУЛ САФҲАСИН АСРА..."

Алишер Навоий туркий халқлар адабиёти анъаналари билан бирга, араб ва ажам халқлари поэтикасининг энг яхши томонларини ўз лирикасида умумлаштирди. Бу ҳақда навоийшунос Ё. Исҳоқовнинг ушбу сўзларини келтириш мумкин: "Алишер Навоий лирикасининг бадиий қиммати, шоир санъаткорлигининг ўзига хос қирралари унинг тасвир воситалари доираси ҳамда улардан фойдаланиш йўлларида яна ҳам конкрет намоён бўлади. Бинобарин, Навоий лирикасида, бир томондан, унга қадар бўлган ўзбек шеъриятида маълум даражада мавжуд бўлган воситаларнинг мисли кўрилмаган даражада тараққий этганлигини кўрсак, иккинчи томондан, фақат шоир лирикаси орқали юзага чиққан янги усул ва образларнинг шоҳиди бўламиз. Навоий девонларида юздан ортиқ шеърий санъатлар мавжуд бўлиб, улар бадиий системасининг изчил тармоқларига айланган" (Ё. Исҳоқов. "Навоий поэтикаси", Тошкент, 1983 йил, 105-бет), Шунинг учун ҳам Навоий лирикаси орқали юзага чиққан тамсилларга хос етакчи хусусият — кенг қамровлиликдир. Бу санъат доирасида Хуросоннинг табиати, ҳайвонот дунёси, халқнинг турмуш тарзи, хусусиятлари, ҳаёт қонунлари асосли акс этган, ўша давр урф-одатлари ўз ифодасини топган.

Демак, навоиёна услубда қўлланган тамсиллар воситасида китобхон ўша давр ҳақида муҳим, қизиқарли маълумотлар олиши табиийдир. "Ғаройиб ус-сиғар" девонида қоғозга бағишланган бир ғазал бор. Мазкур ғазал етти байтли бўлиб, унда бошдан-охир қоғоз таърифланади. Шу боис қоғоз кўпмаъноли поэтик образга айланган ҳамда икки ўринда тамсил санъатининг ҳосила унсури бўлиб келгани кузатилади:

Очилди хаста кўнгул руқъасин ярамға ёпиб,
Ёруғ бўлур эмиш уй, бўлса тобдан коғаз.

Хаста кўнглим ёришди, чунки ёрнинг арзи ихлос билан ёзган мактубини ярамга ёпдим (мажозий), уй дарчасига — туйнугига қоғоз қўйилса, уй ёруғ бўлади. Шоир ошиқнинг ботиний ҳолати — руҳиятига халқнинг турмуш тарзидан бир деталнни, яъни уй дарчасига қоғоз қўйиш ҳодисасини келтириб, ошиқ ҳолатини таскинга йўғрилган кайфиятда ҳаққоний асослаяпти.

Ёки:

Кўнгул сафҳасин асра хутур баҳридин
Ки, суға зойиъ ўлур тушса ногаҳон коғаз.

Кўнгул саҳифасини хатар денгизидан асрагин, чунки ногоҳон қоғоз сувга тушса, нобуд бўлади. Шоирнинг дидактик хулосаси далилланган. Хўш, хатар денгизи нима? Маълумки, инсоннинг қадр-қиммати икки кичик нарсаси билан белгиланади. Бири — тил, иккинчиси кўнгилдир. Ҳар бир инсонда етмишдан ортиқ яхши хислатлар бўлиб, уларга қарши шунча ёмон қилиқлар ҳам бор. Кўнгил саҳифасини ёмон қилиқлардан асраган кишининг ақли ёруғ, фикри тиниқ, кўнгли эса Оллоҳ зикрида бўлиб, иймон нури кўнгилни ёритади. "Ғаройиб ус-сиғар" девонидан ўрин олган бошқа ғазалида ҳам шоир қоғоз билан боғлиқ гўзал тамсил яратган:

Қон ёшим таъсиридин сариғ юзимнинг сафҳаси,
Коғазедурким, ҳино суйи била рангин эрур.

Қон ёш таъсиридан юзимнинг саҳифаси сариқ, гўё ҳина суви билан рангланган қоғозга ўхшайди. Лирик қаҳрамоннинг зоҳирий ҳолати қадимдан (Навоий даврида ҳам) мавжуд бўлган қоғозрезнинг усталик билан қоғозга ёки унинг ҳошияларига ранг бериш (бу ранг айнимас, ҳатто асрлар давомида сақланиб қолар экан) усулини келтириш билан асосланган. Шоирнинг бу тамсили ҳам солим, ҳам завқ нуқтаи назаридан китобхонга маъқул бўлади.

Чиндан ҳам, Навоий шеърият уммонидан олинган битта бадиий санъат шоир маҳорат кўламининг кенглигидан, шоирона кузатувчанликдан далолат беради, деб хулоса чиқаришга асос бўлади.

Робия РАЖАБОВА,
ЎзРФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтининг докторанти

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

Эътироф

«БИР УЛУҒ ЭЛ БОР ЖАҲОНДА...»

Биз она юрт, азиз Ватан дебон соғинчу орзиқишларда яшаймиз, мўътабар тупроғимизнинг ҳар зарраси, ҳар гиёҳини дийдамизга суртамиз. Фурқатлари, Мирзо Бобурлари доғида ўртаниб ўтган бул Ватанни сафарларда юрганимизда чексиз бир меҳру орзиқиш ила соғинамиз, унга интиламиз, талпинамиз, сиғинганимиз, интилганимиз сайин эса Ватан меҳри нақадар улуғ, унинг ўзи эса қанчалар улуғвор эканини англаймиз. Ватан — бизда, биз эса — Ватанда, унинг биздай пасту баланд, катта-кичик фарзандлари кўп, Ватан эса битта, она Ўзбекистон ягона. Унинг ариқ бўйларидаги мунис толу тераклари биз учун нечоғли қадрли бўлса, қувончу ташвишлари ҳам шу қадар азиз ва мўътабар. Биз — фарзандлармиз ахир, она дейилганда Ватанни, Ватан дейилганда онани англаймиз.

Ўзбекистон халқ артисти, суюкли ҳофиз Шерали Жўраевнинг она юрт, Ватан ҳақидаги тароватли қўшиқларини тинглаганда киши кўнглидан шундай соғинчу орзиқишлар кечади. Озод Ватанимизнинг ястаниб ётган бетимсол кенгликлари, зумрад дашту далаларию виқорли тоғлари, Яратганга шукроналар айтаётган азим — улуғ чинорлари ва, албатта, хокисор, заҳматкаш элимизнинг камтарин сиймоси гавдаланади.

Бир улуғ эл бор жаҳонда, кенг тиниқ осмони бор,
Олам аҳли оғзида айтилмаган достони бор.
Одамийлик мактабин минг йиллар аввал битказиб,
Бор овозда мен дейишга ушбу кун имкони бор.
Халқи озод бўлди, энди юрт ҳам обод бўлгуси,
Катта карвон йўлга чиқди, тўғри йўл сорбони бор.
Бир улуғ эл бор жаҳонда, кенг тиниқ осмони бор.

Қўшиқнинг Ватани — инсон қалбидир, ҳофиз, куйчи — санъаткор эса Ватансиз яшолмайди, элу юртнинг дийдорисиз унга ҳаловат йўқ, ором йўқ. Демакким, санъаткор ўз она юрти, ўз суйган эли билан тирик. Ватан Ҳурриятини, ўзбеклар диёрининг фазлу камоли, бахту иқболини авж пардаларда куйлаган ҳофизнинг кўнгил шукуҳи, қалб саодати азиз ва муқаддас тупроғимизнинг шукуҳи, саодати ила уйқашдир. Унинг кўксига ғурур уйғотган, жозиб қўшиқларига юксак осмоний парвозлар берган шул Ватаннинг кўрку тароватн, шаъну шавкати, саодатли ўғил-қизларининг порлоқ келажагидир. Санъаткор шундай Ватанга, шундай улуғ элга фарзанд бўлганидан ифтихорга тўлади, унинг бу фахру ғурури ҳаётбахш, бетакрор куй-қўшиқларга айланади.

Шерали Жўраев — эл орасидан чиққан, фидойи, беҳаловат элнинг меҳру саховатидан рўёбга келган, шу заковатли ва донишманд элнинг беқиёс илм-маърифати, қадрият ва санъатини, унинг Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов, Комилжон Отаниёзовдек беназир, устоз ҳофизлари маҳоратини ўзида мужассам этган, шу улуғ зотларнинг санъат дарёларидан баҳраманд бўлиб улғайган кўкарган, камолга етган ва, мана, ўзи ҳам бугунги кунда устоз ҳофиз мақомига етишган элсевар санъаткорларимиздандир. У ҳамиша эл орасида, одамлар эътиборида. У халқ олдида қўшиқ айтар экан, тароналари фасллар, йиллар оша истиқболимизни бўйлайди, диёримизнинг шаҳар ва қишлоқларида таралаётган баланд овози юртимиз фарзандларининг баланд ва пойдор иқболини тараннум этади. Бу юксак завқ ғурур кўнгилларни ҳаёт — тирикликнинг қадрига етишга, умрни эзгуликлар билан, эзгу ишлар — амаллар билан ўтказишга даъват этади.

Йигитлар халқларнинг мақтови — кўрки,
Наслнинг жавҳари, давлат таянчи.
Юртнинг ободлиги, тўйлар сабаби,
Элнинг гуркираши, файзи, қувончи.
Йигит омон бўлса, хавфу хатар йўқ,
Қалқон бор: қалъа бут, қўрғон саломат.
Қизлар кулгусида авжу даромад,
Чоллар уйқусида жаннат, фароғат.

Пойтахтимизда Мустақиллик байрами муносабати билан санъаткорнинг ўзбек аскарлари ҳузурида янграган бу қўшиғининг таъсир кучи, мақсад ва муддаоси тинч ва осойишта Ватанимизда Ўзбекистонимиз раҳбариятининг ёш авлодни, маънавий баркамол, соғлом ва довюрак ёшларни тарбиялаб, воярга етказиш борасидаги эътибори ва ғамхўрликлари моҳияти ила нақадар уйқаш. Ўша унутилмас учрашувда "Ватанимга, Президентимга хизмат қиламан!", дея қасамёд қилган аскар ва зобитларнинг юксак ватанпарварлик кайфиятлари қўшиққа ҳам қанот бағишлагандай эди гўё.

Санъаткорнинг волидаи муҳтарамаси, туну кун тилидан, кафтларидан шукроналари тушмайдиган табаррук ёшли Баҳринисо аямизнинг, яна минглаб, ўн минглаб ўзбек оналари тинч-осойишини, фарзандлари бахту камолини алқаб дуолар қилаётган бу юрт шак-шубҳасиз Ватанлар ичра улуғ, гўзал Ватан, давлатлар ичра "келажаги буюк давлат" бўлажак. Шерали Жўраев бу сафар ҳам Андижонга келганида, андижонликларнинг — меҳнатсевар ва танти элнинг "Ҳосил байрами", муносабати билан концертга, одатдагидек, Баҳринисо аянинг дуоси билан саҳнага чиқди. Бу учрашувда ҳам кўп гўзал ва ажойиб қўшиқлар янгради. Ҳофизнинг ҳар бир учрашуви унинг эл олдидаги қалб ҳисоботига, Ватан, халқ олдидаги Бурч ва Эътиқодининг изҳорига айланади. Бу учрашувда ҳам худди шундай бўлди. Ҳофиз ўз элига, Ватанига бахту иқболлар, Президентига эса Оллоҳдан сиҳатлик, узоқ умр, куч-қувват тилади.

Тошкентдаги Авиасозлар шаҳарчасидаги кўпмингкишилик учрашувида янграган қўшиқлар санъаткорнинг ўз эли, ўзбеклар диёри шаънига айтган дил сўзлари ила ҳамоҳанг бўлди. Ҳаяжонли дамлар яна ҳофизнинг дилбар, шукроналик қўшиқларига уланиб кетди. Ундан сўнг Бекобод шаҳрида бўлган учрашув-концертда ҳам худди шундай ажиб ва саодатли ҳолатлар қайта такрорланди.

Тошкент вилояти, Янгийўл туманидаги машҳур Ниёзбоши жамоа хўжалиги клубининг саҳнасида қўшиқ айтаётганда санъаткорнинг қўлига бир таклифнома тутқазишди. Бу — Фарғона шаҳридаги "Меҳрибонлик уйи"дан, унинг ўғил ва қизлари номидан келган таклиф қоғози эди. Она Ватаннинг, унинг раҳнамоси ғамхўрлигидан, меҳру мурувватидан узлуксиз баҳраманд бўлиб ўсаётган бу ўғил-қизлар, ҳаётнинг бу гул-чечаклари Шерали Жўраевни учрашувга таклиф қилишибди. Айни пайтда санъаткор шу қутлуғ ва хайрли дийдорлашувга ҳозирлик кўрмоқда. Эртаиндин у Фарғонага жўнайди. Тирикликнинг тансиқ мевалари саналмиш шу дилбандларнинг ҳузурига ошиқади, ўзининг қўшиқлари, хайру саховати, совға-саломлари билан боради. Зеро, "Онагинам" қўшиғида айтилганидек:

Ўғлонларинг келар, мана, очишиб қучоқ,
Фарзандлар ҳам мева каби бир ширинликдир.

Сирожиддин САЙЙИД

ЭЙ УМРИ АЗИЗ...

Тоғу тош ва дала-тузга, боғ-боғчаю йўл-йўлакларга оппоқ қор тушган январнинг сўнгги кунида кўнгли шу қордай беғубор, орзулари ёруғ ва бепоён бир азиз инсондан айро тушдик. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, атоқли адабиётшунос олим, жонкуяр муаллим ва мураббий Ғайбуллоҳ ас-Салом тўсатдан вафот этди.

1932 йил, 11 декабр куни ҳозирги Навоий вилоятининг Хатирчи туманида таваллуд топган Ғайбуллоҳ ас-Салом мулла Тожи ўғли фаннинг қаттиқ нонини еб, қаноат ва умид билан ҳаёт кечирган, асл маънода, зари — сўз ва сўзи — зар комил аллома эдилар. Ул зот юртнинг илғор зиёлиси сифатида бутун онгли ҳаёти давомида Ватан ва миллат манфаати йўлида фидойилик билан хизмат қилди.

Аллома ўзининг қарийб эллик йиллик илмий-ижодий фаолияти давомида йигирмадан ортиқ йирик, салмоқли назарий китоб-дарсликлар яратди. Ундан зиёд ўқув-услубий қўлланма ва дастурлар тузди. Қирққа яқин китоб, тўплам, луғатлар нашрида илмий ва адабий муҳаррир сифатида қатнашди. Эллик босма табоқ ҳажмида бадиий, илмий, публицистик асарларни ўзбекчага ўгирди. Ўзбек таржимачилик мактабига асос солди. 1969 йилдаёқ Тошкент Давлат университетида "Таржима назарияси" кафедрасини очди. Унга умрининг охиригача бош-қош бўлди. Ушбу йўналишда юзлаб жонкуяр, иқтидорли, истиқболли шогирдларни вояга етказди.

Узоқ йиллар ишлаган олий илм даргоҳи ҳақида гап кетганида, таниқли олим: "Шунча йил тупроғини ялаганим бу тарихий мадраса илму урфон ва мураббийлик олий мактаби, қутлуғ минбаргоҳ (кафедра) менинг сўнгги қўналғам бўлиб қолди. "ТошДУ — илмий Ватаним" дейишга маънавий ҳаққим бор. Ушалган-ушалмаган орзу-армонларим, қанотли, елдирим йигитлик чоғларим, кексалик палласининг гаштларию, изтироблари ила ҳасрат-надоматларим ҳам — бари у билан боғлиқ", деб ёзган эди. Буни қарангки, атоқли аллома ана шу Ватан ичидаги Ватани — Тошкент Давлат университетига "Ўзбекистон Миллий университети" деган юксак ва шарафли мақом берилиши муносабати билан ташкил этилган тантанали анжуман минбаридан сўзлаётиб... жон таслим қилди. Ҳаётнинг аёвсиз шўришларидан, қайта-қайта ларзонлардан серчандиқ юрак бундай улуғ қувончнинг ҳаяжонли пўртанасига дош беролмади, чамаси. Салкам етмиш йиллик умрининг катта қисмига шоҳид қадрдон, мўътабар илм минбари куюнчак мураббий ва меҳрибон устознинг сўнгги дамига ҳамнафас бўлди.

Айниқса, кейинги ўн йил мобайнида — истиқлол йилларида Ғайбуллоҳ ас-Салом асосий ҳунари — илмга содиқ қолгани ҳолда, бадиий ва публицистик ижодга жиддий киришди. Алломанинг радио, "ойнаи жаҳон"даги чиқишлари фаоллашди. Шеър ёзиш, матбуот саҳифаларида ўз бадиалари, ахлоқ-одоб, маънавиятга бағишланган мунозараларда мақолалари билан иштирок этиши кўпроқ кўзга ташланди. Таржимашунослик, адабиётшунослик, тилшунослик, луғатшунослик, қомусшунослик, услубиёт, қиёсий-қолипловчи тарҳ (типология)дан ташқари, халқ табобати, сеҳршунослик (экстрасенсорика), мусиқа, табиатшунослик (экология), диншунослик муаммолари билан ҳам изчил шуғулланди. Унинг "Ваҳийдан келур бир садо..." (1992), "Армон", "Толибнома (1996), «Эзгуликка чоғлан, одамзот», "Эй, умри азиз" (1997), "Ҳалоллик бозорда сотилмайди" (1998) каби кейинги йилларда чоп этилган китоблари адибнинг беназир сўзшунослик маҳорати ва юксак маънавий-маърифий дунёсининг тимсоли сифатида китобхонлар назарига тушди. Мустақиллик йилларида домланинг ҳалол меҳнатлари муносиб қадрланди. Ғайбуллоҳ ас-Салом Давлат ва жамият қурилиши академияси ташкил топган кундан ана шу нуфузли илм даргоҳининг профессори бўлди.

Ғайбуллоҳ ас-Салом домлани адабий жамоатчилигимиз вакилларидан бири солланиб оқаётган дарёга қиёслаган эди. Бугун бу азим дарёга кутилмаган ўлим банд солгандек туюлди, гўё. Умид шулки, соллана-соллана оққан, зоҳиран сокину, ботинан сертуғён дарёнинг мавжлари-ю тўлқинлари унинг фарзандлари ва невара-чевара-эвараларн иқболида, шогирдлари камолида, мухлислари қалбида намоён бўлса...

Аллома охирги китобларидан бирининг сўзбошисида: "Ушбу куллиётим моҳият-эътибори билан менинг такроримгина эмас, балки давомим, бинобарин, ҳаётимдир", — деганида юз чандон ҳақ эди. Ҳа, Ғайбуллоҳ ас-Салом кўз нури, қалб қўрини тўкиб битган асарлари билан мангу барҳаёт, доимо Сиз ва биз билан биргадир.

Устознинг охирати обод бўлсин.

Бир гуруҳ дўстлари

БОЙЛИК ИККИ ХИЛ БЎЛАДИ

Яқинда лицейда математика йўналишида ўқийдиган бир дўстим "Адабиёт бизга нима учун керак, адабиётнинг ўзи нима, ҳамма китобларни ўқиш шартми?" деган саволларни ўртага ташлаб қолди.

Ҳозир кўпгина ёшларда шундай мулоҳазалар бор, яъни китоб ўқимаса ҳам бўлаверади, ҳаёт китобларда ёзилганидек эмас. Мактабда ёмон ўқиган бола кейинчалик ўзини тижоратга уриб, яхши бўлиб кетиши мумкин. Ана, фалончи, мактабда нуқул аълога ўқирди, кунини зўрға кўриб юрибди, писмадончи бўлса, боши иккидан чиқмасди, ўқитувчилардан нуқул дакки эшитарди, қаранг, тагида яп-янги машина...

Тўғри, шундайлар ҳам бор. Аммо бундан китоб ўқиш шарт эмас деган хулоса келиб чиқмайди. Бойлик икки хил бўлади – маънавий ҳамда моддий. Биз учун энг зарури – маънавий бойлик. Бадиий асарларни кўп ўқиган, улардаги ижобий ва салбий қаҳрамонларнинг ҳаёт йўлини бир-бирига солиштириб кўрган ва шу асосда ўзи учун керакли хулосалар чиқариб олган киши ҳақиқий бойдир. Энг ёмони маънавий қашшоқлик. Китоблар одамларни маънавий қашшоқлик касалидан асрайди, дунёқарашини бойитади. Китобларга ошно бўлган киши ҳаётнинг энг оғир синовларидан ҳам бемалол ўта олади.

Мақсуд ТЎРАЕВ,
Термиз шаҳридаги лицей ўқитувчиси

Қалб ва қиёфа

ОЛАТОВЛИК ШОИР

Ҳар бир катта одам қайсидир жиҳатдан болага ўхшайди. Масалан, мен эртаклар дейсизми, болаларга аталган асарлар дейсизми — ҳалигача қизиқаман. Уйда шунақа китобларни болалардан аввал ўзим ўқиб чиқаман.

Яқинда қизим укаларига "Ҳуштак чалиб турасиз" деган бир китобча олиб келибди. Катта ёшли одам назари билан қарасангиз, китобча ажабтовур. Унда уй ҳайвонлари қайсилар, улар қандай овоз чиқаради, ҳар бирининг янги туғилган боласини қандай аташади — шу кабилар ёзилган.

Хўш, эчкини қандай чақиришни, эчкининг бир ёшдан ошган улоғи қандай аталашини... биласизми? Баъзи шаҳарлик болаларнинг сигирни "чуҳ-чуҳ"лаб ҳайдаб, хўрозни "тишлайди" деб ишонишларини кўрмаганмисиз? Табиатдаги ўзгаришларни энг аввал қушлар, одамлар орасидаги ўзгаришларни эса дастлаб шоирлар сезади, деган гап ҳақ эканки, бу жажжи тўплам икки етакчи ўзбек болалар шоири — Анвар Обиджон билан Турсунбой Адашбоев жажжи фарзандларимиз учун тайёрлаган мўъжаз ҳаётномаси бўпти.

Ҳар икки шоирни яхши таниганим туфайли, уларнинг ўзбек болалар адабиёти ва умуман миллий сўз санъатимиз ривожидаги хизматлари катта эканини эътироф этароқ, айни кунларда олтмиш ёшга тўлган шоир Турсунбой Адашбоев ижоди тўғрисида бир неча оғиз сўз айтмоқчиман.

... 1955 йили газетада энг яхши ҳажвий шеърлар учун танлов эълон қилинади. Турсунбой Адашбоев ҳам шеър битиб, газетага йўллайди. Бир неча ой ўтиб, танлов якунланганида саккизинчи синф ўқувчиси Турсунбой Адашбоев иккинчи ўринни олгани эълон қилинади ва танловга жўнатган шеъри босилиб чиқади. Ўша йиллари олис бир тумандаги ҳеч ким танимайдиган ўсмир учун бу катта воқеа эди, албатта. Ҳажвчи шоир ва болалар адиби Турсунбой Адашбоев ана шу тарзда адабиётга кириб келади.

Шоир ўшандан бери ўндан ортиқ шеърий тўпламларини болаларга тортиқ қилди. Биз болалик йилларимизда Зафар Диёр, Пўлат Мўмин каби таниқли болалар шоирлари қатори Турсунбой Адашбоевнинг ҳам шеърларидан ўқиб, баҳра олганмиз. Эндиликда уларни фарзандларимиз ўқишаяпти.

1995 йил сентябрнинг бошларида Қирғизистонда "Манас" эпосининг минг йиллиги байрам қилинганди. Миллий филармониянинг муҳташам залида олти қардош давлат президентлари, ўнлаб давлатларнинг вазирлари бошчилигидаги делегациялар, ЮНЕСКО Бош директори иштирок этган асосий йиғилишда Юртбошимиз ҳам маъруза қилди, бу улуғ достон ўзбеклар учун ҳам қадрли эканини таъкидлаб, уни тилимизга катта маҳорат билан ўгирган Миртемир, Султон Акбарий ва Турсунбой Адашбоев каби сўз усталарининг меҳнатига юксак баҳо берди.

Ниҳоят даражада шукуҳ билан ўтган шу тантанали мажлисда дунё бўйича тўрт ижодкор — "Манас"ни ҳозир ҳам ижод этаётган хитойлик Жусуп Мамай, ўғли, уни рус тилига маҳорат билан ўгирган Семён Липкин, инглиз мутаржими Уолтер Браун ҳамда ўзбек таржимони Турсунбой Адашбоевга "Манас" катта олтин медали

топширилди...

Етмишинчи йилларнинг бошлари эди. Бир гал авжи саратонда биз — вилоят газетаси таҳририятининг барча ходимлари бир совхозга ҳашарга боргандик. Кун пешиндан оққан, ҳаммамиз тупроқ йўлдан шийпонга қайтиб келар эдик. Шу иссиқда ҳам қувноқлигини қўймайдиган Турсунбой ака ҳали ўзбек тилида, ҳали қирғиз тилида латифа айтиб, ҳаммани кулдириб келарди. Бир маҳал шоир биз — уч-тўрт мусаҳҳиҳ йигитчаларга: "Қани, бир ким ўзарга чопишмаймизми", деб таклиф қилиб қолди. Қарасак, шоир кулимсираб тургани билан, таклифи жиддий. Ёнида Москвадаги ўқишдан таътилга келган шоир Шавкат Раҳмон ҳам шимининг почасини қайираяпти. Қолганлар — бош муҳаррирдан тортиб машинистка опаларгача — ҳакам бўлишди. Қишлоқ кўчасининг чангини осмонга бир чопишиб кетдик, десангиз!

Мўлжалланган жойга ҳаммадан ўзиб етиб келиб қарасам, шундоқ ёнимда аканг қарағай Турсунбой ака боягидай кулиб турибди-да. Худди ўспиринлардай, ҳансирамайди ҳам.

Шундан бери ҳам, йиллар кетини йиллар қувиб, оз эмас-кўп эмас, роса ўттиз йил ўтибди. Ҳали Ўшу Жалолобод, ҳали Тошкенту Бишкек, ҳали Олабуқаю Наманган оралаб чопқиллаб юрган шоирнинг бу орада ўнга яқин шеърий тўпламлари нашр этилди. Ҳозир исталган одамдан "Болалар шоирларидан кимни биласиз", деб сўранг — Турсунбой Адашбоев деган исми соддагина, ўзиям тўпори шу шоирни биринчилардан бўлиб тилга олади. Чунки Турсунбой аканинг шеърлари ҳам ўзига ўхшаган қувноққина. Бу шеърлар халқона соддалика омухталиги билан, яна бир томони, кутилмаган янги-янги қофиялари билан эсингизда қолади.

Адиб Тошкентга келгунига қадар ўнга яқин қирғиз шоирларининг тўпламларини ўзбек тилига катта маҳорат билан ўгириб, чоп эттирган эди. Икки қардош тил орасидаги яқинликларни ҳам, мутаржимни чув тушириб қўядиган ажабтовур мушкулотларни ҳам яхши биладиган Турсунбой Адашбоев яқин тиллардан ўгиришдай камқадр, аммо сермашаққат бир соҳада астойдил меҳнат қилиб келяпти. Бошқа шеърий ва насрий асарлар таржималарини қўйиб турганимизда ҳам, лоақал, Тўлаган Қосимбековнинг "Синган қилич" романи таржимаси ҳамманинг ёдида. Бу асар ўзбек китобхонлари учун нафақат бир тарихий роман, балки Туркистоннинг чор истилочилари томонидан қандай макру ҳийлалар, қандай ёвузлик ва шафқатсизликлар билан босиб олингани тўғрисидаги, миллий адабиётимизда илгари ёзилмаган, ўзбек ўқувчиси учун маълум маънода ижтимоий тафаккурни янгилайдиган, ўз ўтмишига теранроқ назар солишга даъват этадиган асар бўлиб қолди. Китоб чоп этилгач, "Синган қилич"ни ўқиб" туркумида бир қанча шеърлар майдонга келгани ҳам бежиз эмас.

Аслида, бирон-бир тилни яхши билиб олиб, баҳолиқудрат таржима қилиб туриш мумкин. Аммо ҳақиқий мутаржим учун билганини ўгираверишфазилат эмас. Асл таржимон ўша миллий адабиёт ҳавосидан нафас олиб яшайди, ундаги энг долзарб, энг муҳим жиҳатларни саралайди ва ўз миллати ўқувчисига ана шуларни пешкаш тутади. Турсунбой аканинг чиндан ҳам ана шундай ижодкор эканига бир далил шундаки, у тўқсонинчи йиллардан бошлаб Женгижўқ, Барпи, Нурмўлда, Тўғалоқ Мўлда каби ирчиларнинг бир неча ғалати-ғалати шеърий китобчаларни таржима қилиб, нашр эттирди. Ғалатилиги шундаки, қирғиз тилидан ўгирилган бу асарларнинг руҳи, қай бир жиҳатлари билан ўзбекчага жудаям яқиндай. Негаки, булар инқилобга қадар ёзма ижод этган, диний руҳда бўлганидан чоп этиш ман қилинган илк қирғиз шоирларининг арузий руҳдаги таржималари эдида!

Икки халқ ўртасида дўстлик ва маърифат элчиси бўлган шоир бултурнинг ўзида Чингиз Айтматов билан Мухтор Шахановларнинг ҳаммуаллифликда битилган "Овчининг чўққида қолган оҳу зори" асарини Ёқубжон Хўжамбердиев ҳамқаламлигида она тилимизда қайта янгратди, Нодирбек Алимбековнинг икки шеърий тўплами таржимасини ўқувчиларга тортиқ қилди.

Эътибор берган бўлсангиз, мен шу орада ўнга яқин китобларни — юз йиллар аввал дунёга келган дастлабки қирғиз ёзма адабиёти намуналарини — маснавий тарзидаги шеърий ҳикояларни, катта-кичик романларни, мактаб дарсликларини, ўнлаб қирғиз шоирларининг замонавий шеърларидан иборат тўпламлари таржимасини, сиёсий матнлар таржимасини, адабиётимиз учун нисбатан янгироқ бўлган эссе-роман таржимасини тилга олиб ўтдим. Буларни маҳорат билан таржима қилишга тил билишнинг ўзи кифоя қилмайди, албатта. Ҳар икки миллий адабиётнинг хоссаларини теран англаш, ўзаро яқин, бироқ фарқли жиҳатларни қориштириб юбормаслик, (туркий тиллардан таржимада бу доим панд беради!), ҳар бир адабий тур ва жанрга хос услубий хоссаларни фарқлаб иш кўриш, энг зарур, ўқувчи муҳтож асарларни топиб таржима қилиш учун ҳам катта истеъдод, заҳматкашлик лозим.

Болалар учун асар ёзадиган ижодкор, энг аввало яхши педагогдир. У катта одамнинг ақли билан ўйлаб, бола қалби билан ҳис қилади. Бинобарин, болалар ижодкорларини мактаб дарсликлари ва қўлланмаларини ёзишга жалб этиш айни муддао бўлур эди. Ўтмишда Л. Толстой, К. Ушинский, Авлоний, Ҳамза каби ижодкорлар мактаб очиб, улар учун дарсликлар ижод қилишгани бежиз эмас.

Шу маънода Т.Адашбоевнинг ҳам бошланғич синф ўқувчилари учун "Китобим — офтобим" ўқув қўлланмасини табриклаш керак. Бу асар икки бор кирилл ва икки бор лотин ёзувчида чоп этилди, эндиликда бу асар Ўзбекистондаги қозоқ, қирғиз, туркман ва рус тилли мактаблар учун ҳам таржима қилинди. Шоир, шунингдек, мактаб ўқув қўланмаси сифатида нашр қилинган "Ўзбекистон ифтихорлари" асарининг ҳам фаол муаллифларидан бири.

Ҳаётга кириб келаётган фарзандлар шуурини очиш йўлида ижод этиш ҳам, эллар орасида дўстликни кучайтиришга хизмат қилиш ҳам ғоятда қутлуғ, савоби азим юмушлардан. Бундай хизматлар эътироф этилмасдан ҳам қолмас экан. Турсунбой Адашбоевга Президентимиз Фармони билан Дўстлик ордени берилганини эшитиб, йўқлаб борсам, уйдамас — тинмағур шоир Бишкекка кетибди: олтмиш ёшга тўлганлиги муносабати билан унга "Қирғизистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият арбоби" унвони берилган экан...

Зуҳриддин ИСОМИДДИНОВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика илмий-услубият маркази жамоаси марказнинг нашриёт бўлими муҳаррири Муҳаббат Туробовага акаси

Тўра ТУРОБОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия билдиради.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси бахши шоир

Умарқул ПЎЛКАН ўғли

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзолари ва дўст-биродарларига чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси таниқли адабиётшунос олим

Ғайбулла ас-САЛОМ

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила-аъзолари ва дўст-биродарларига чуқур таъзия билдиради.

Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти ректорати ва касаба уюшмаси Ўзбекистон халқ рассоми

Фаррух КАГАРОВ

нинг вафоти муносабати билан марҳумнинг оила-аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети жамоаси ўзбек мумтоз адабиёти кафедраси мудири, филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидовга опаси

Руқияхон ҲОМИДОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
2000 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91
Танқид ва адабиётшунослик, санъат бўлимлари: 136-56-48
Назм ва наср бўлими: 136-56-50
Ижтимоий ҳаёт бўлими: 136-55-78

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00. Босишга топширилди 20.00.

Руйхатдан утиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 099. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр курсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Тиражи—6733.